

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему «Фразеологічні одиниці у романі Марії Дзюби «Укриті небом»»

Виконала: студентка II курсу,
групи Узмф-21
спеціальності 035 Філологія.
035.01 Українська мова та література
Угринчук Ю.І.

Керівник – доктор філологічних наук,
професор Голянич М.І.

Рецензент – кандидат філологічних наук,
доцент Процюк Л.Б.

Івано-Франківськ – 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Угринчук Ю.І. Фразеологічні одиниці у романі Марії Дзюби «Укриті небом», Івано-Франківськ, 2023.

У дипломній роботі представлено дослідження фразеологічних одиниць у тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом». На основі вивчення наукових праць розкрито сутність та ознаки понять «фразеологічна одиниця», «семантична група», «функція».

Виділено семантичні групи фразеологічних одиниць у тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом». Розкрито функційне навантаження фразеологізмів у досліджуваному тексті, особливості вживання фразеологічних одиниць у текстових мовленнєвих ситуаціях.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, семантична група, функція.

ABSTRACTS

Uhrynchuk Y.I. Phraseological units in the novel «Ukryti nebom» by Maria Dziuba, Ivano-Frankivsk, 2023.

The diploma work presents a study of phraseological units in the text of the novel «Ukryti nebom» by Maria Dziuba. Based on the study of scientific works, the essence and features of the concepts of "phraseological unit", "semantic group", "function" are revealed.

The semantic groups of phraseological units in the text of the novel «Ukryti nebom» by Maria Dziuba are determined. The functional load of phraseological units in the studied text, the peculiarities of the use of phraseological units in textual speech situations are revealed.

Keywords: phraseological unit, semantic group, function.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	9
1.1. Поняття фразеологічної одиниці, її співвідношення зі словом і вільним словосполученням	9
1.2. Фразеологізм як об’єкт лінгвістичного дослідження, його основні ознаки	12
1.3. Класифікації фразеологічних одиниць.....	14
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ МАРІЇ ДЗЮБИ «УКРИТІ НЕБОМ»	20
2.1. Традиційна фраземіка в романі Марії Дзюби «Укриті небом».....	21
2.2. Трансформація фразеологізмів у романі «Укриті небом».....	54
2.3. Авторські метафорично-образні вислови в тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом».....	76
2.4. Паремії у тексті досліджуваного роману	80
Висновки до розділу 2.....	85
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТОВИХ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЯХ	87
3.1. Фразеологічні одиниці та їх роль у тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом»	87
3.2. Комунікативно-прагматичні функції фразеологізмів у романі Марії Дзюби «Укриті небом»	89

3.3. Фразеологізми у вираженні адресантно-адресатних відношень у досліджуваному тексті	95
Висновки до розділу 3.....	98
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	104

ВСТУП

Кожна історична епоха має певну світоглядну домінанту, яка безпосередньо визначає методологію та загальний вектор наукових досліджень. У сучасному мовознавстві провідними стають лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до аналізу мовних одиниць, що дає змогу простежити динаміку мовної картини світу, враховуючи людське осмислення реальності, тобто розглядати мову крізь призму “присутньої” у ній людини.

Фразеологічний склад мови – невичерпне джерело народної мудрості, що привертає увагу не лише мовознавців: фразеологізми можна досліджувати в багатьох аспектах, зокрема в культурологічному, когнітивному, комунікативно-прагматичному та інших. Однак завжди актуальним є розкриття семантики та функцій фразеологізмів у тексті. Фразеологія відбиває історію народу, його почуття, настрої, звичаї, вірування та побут, тому фразеологічні одиниці відображають світобачення народу більшою мірою, ніж інші пласти мовних одиниць, що і зумовлює інтерес учених до цієї групи величин.

Актуальність дослідження. Проблема “фразеологізми і художній текст” була і залишається актуальною протягом багатьох десятиліть. На матеріалі роману Марії Дзюби «Укриті небом» фразеологізми з погляду їх семантики і функцій не розглядалися, що й зумовило вибір теми й актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – розкрити семантику та функційне навантаження фразеологічних одиниць у романі Марії Дзюби «Укриті небом».

Досягнення поставленої мети вимагає виконання **таких завдань:**

- 1) розкрити основні підходи мовознавців до характеристики фразеології як науки та її рівневої одиниці;

- 2) систематизувати й узагальнити філологічні дослідження про призначення та функції фразеологічних одиниць у художньому тексті, визначити їхні основні ознаки;
- 3) визначити семантичні розряди фразеологічних одиниць у романі Марії Дзюби «Укриті небом»;
- 4) виокремити традиційні (загальнонаціональні), трансформовані фразеологізми та авторські метафорично-образні вислови в тексті роману;
- 5) здійснити семантичний аналіз зафіксованих фразеологічних одиниць;
- 6) розкрити функційне навантаження фразеологічних одиниць у досліджуваному тексті, акцентуючи зокрема на різних мовленнєвих ситуаціях їх використання.

Об'єкт дослідження – фразеологічні одиниці в тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом».

Предмет дослідження – семантичні та функційні особливості фразеологічних одиниць у романі Марії Дзюби «Укриті небом».

Матеріал дослідження становить картотека, що містить 496 фразеологічних одиниць, вжитих у романі «Укриті небом».

Методи дослідження. Методика наукового дослідження зумовлена метою та завданнями – комплексно застосовано такі методи:

описовий – для відбору фактичного матеріалу, його систематизації;

структурний – для аналізу структури фразеологічних одиниць, репрезентованих у художньому тексті;

методики лінгвістичного спостереження та класифікації мовних одиниць – для виділення окремих розрядів фразеологічних одиниць на основі їх диференційних ознак через зіставлення та узагальнення;

метод функційного аналізу – для розкриття функційно-прагматичних особливостей фразеологізмів у мовленнєвих ситуаціях, зображених у тексті роману;

дистрибутивний аналіз – для встановлення мовного оточення фразеологічних одиниць, використаних у тексті ;

прийом компонентного аналізу – для розкриття семантичної структури фразеологічних одиниць;

прийом кількісних підрахунків – для визначення частотності вживання певних фразеологічних одиниць у досліджуваному тексті.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній поглиблено знання про семантику та функції фразеологічних одиниць у художньому тексті, досліджено особливості функціонування фразеологічних одиниць у романі Марії Дзюби «Укриті небом», зокрема акцентовано на комунікативно–прагматичному аспекті використання фразеологічних одиниць у різних мовленнєвих ситуаціях, зображених у тексті.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані під час викладання курсу «Сучасна українська літературна мова» (розділ «Фразеологія»), на заняттях зі стилістики, лінгвістичного аналізу тексту, основ комунікативної лінгвістики. Педагоги можуть використовувати дібраний фактичний матеріал і висновкові положення під час читання спецкурсу/факультативу з літератури рідного краю, зокрема для ознайомлення з творчістю Марії Дзюби в середній та вищій школах.

Апробація результатів роботи. Результати роботи представлено в доповіді «Фразеологізми в тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом»» на звітній науковій конференції студентів у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (06.04.2023), опубліковано статтю:

Угринчук Ю. Семантика та функції фразеологічних одиниць у романі Марії Дзюби «Укриті небом»

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 107 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Вивчення фразеологічних одиниць бере початок із праць О. Потебні, який досліджував закономірності утворення та характер стійких зворотів. У ХХ ст. над аналізом фразем активно працювали такі мовознавці, як Л. Булаховський, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Білоноженко – автори відомих класифікацій фразеологізмів чи їх лексико-графічного опрацювання.

Науковці вважають, що основоположником теорії фразеології є Ш. Баллі – швейцарський мовознавець, який уперше в праці «Французька стилістика» виділив фразеологію як окремий розділ лексикології. До цього фразеологію досліджували частково.

Основу теоретичних засад української фразеології становлять праці Л. Скрипник («Фразеологія української мови»), В. Ужченка («Фразеологія сучасної української мови»), Н. Бабич («Фразеологія української мови»), А. Івченка («Українська народна фразеологія: ареали, етимологія»), а також дослідження таких учених, як Г. Удовиченко, Я. Баран, В. Ващенко, М. Демський, Ю. Прадід.

Сучасні мовознавці досліджують фразеологію та її місце в системі мови (В. Калашник, В. Жайворонюк, Л. Лисиченко), фразеологію як вираження менталітету нації (Н. Сологуб, В. Конобродська, М. Скаб), символіку у фразеологічній системі мови (О. Селіванова, М. Дмитренко, В. Кононенко), зосереджують увагу на вивченні діалектної фразеології (В. Ужченко, Г. Доброльожа, Н. Венжинович, С. Бевзенко) та інші.

1.1. Поняття фразеологічної одиниці, її співвідношення зі словом і вільним словосполученням

Фразеологія – розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови в її сучасному функціонуванні та з погляду історичного розвитку [29, с.774].

Предмет вивчення фразеології – стійкі словосполучення, які створюють семантичну цілісність та відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули. Фразеологія вивчає особливості фразеологічних одиниць, механізм витворення семантичної цілісності в словосполученнях і закони розвитку фразеологічного складу, досліджує взаємовідношення між фразеологічними зворотами та іншими одиницями мови – словом, словосполученням, реченням, з'ясовує історико–етимологічну основу фразеологічних одиниць, що втратили внутрішню форму.

Фразеологи–теоретики працюють над виробленням чітких критеріїв визначення об'єкта фразеології серед інших типів стійких словесних комплексів для відмежування фразеологічних від нефразеологічних явищ. Деякі дослідники вважають, що необхідно охопити всі типи стійких сполук, інші виділяють лише специфічні звороти, які мають характерні структурні та семантичні ознаки.

Для позначення мовної одиниці, яка є першоджерелом фразеології, науковці здебільшого використовують терміни *фразеологічна одиниця*, або *фразеологізм*. Мовознавці виділяють ряд підкласів, видів, які отримують свої видові найменування [1, с. 8].

Фразеологічні одиниці, маючи багато спільного зі словосполученням та реченням, відрізняються від них певними ознаками, які дозволяють вважати їх самостійними одиницями мови. Зокрема і слова, і фразеологічні одиниці, будучи складним цілим, відзначаються стійкістю складу та структури. Однак не всі фразеологізми співвідносяться зі словом, тому не завжди можна передати значення фразеологічної одиниці одним словом.

Значна частина фразеологізмів, які мають відповідне значення та вільно реалізують граматичні категорії, функціонально зближується з лексемами: фразеологічні одиниці входять у синонімічні відношення зі словами та виконують синтаксичні функції, як і окремі частини мови.

У структурно–семантичному плані фразеологізми – більш складні утворення, ніж слово: їх відрізняє цілоформленість слова та нарізноформленість фразеологізму. Складниками слів є морфеми – несамотійні одиниці мови, що не існують поза оболонкою слова, тоді як фразеологічні одиниці складаються з цілих слів, що можуть функціонувати поза фразеологічним зворотом.

Фразеологічні одиниці, які функціонально співвідносяться зі словами, відзначаються більшою конкретністю значення та супроводжуються образними характеристиками. З емоційно–експресивного погляду фразеологізми у порівнянні зі словами є виразнішими.

Від синтаксичних одиниць фразеологічні відрізняються тим, що відтворюються як цілісні структури, а не щоразу будуються за певними моделями, як вільні словосполучення чи речення. Фразеологізмам, як і синтаксичним одиницям, властиве варіювання структури, проте його можливості значно менші. Фразеологічні одиниці, співвідносні з реченнями, відрізняються від них стабільним значенням.

Значення звичайних синтаксичних одиниць з'являється у процесі спілкування та створюється волею мовця. Фразеологічні одиниці–речення мають вироблене в загальному вжитку значення, яке лише відтворюється мовцями, а не створюється щоразу. В основі стабільного значення стійких сполук не поняття, а інші форми мислення, зокрема судження. У фразеологізмах порядок слів більш сталий, ніж у інших синтаксичних одиницях.

Фразеологічна одиниця – нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів [29, с.770]. Це соціально зумовлене явище, апробоване спільною свідомістю носіїв мови.

Окремі дослідники вважають, що деякі критерії (неперекладність іншими мовами, незмінність складу, еквівалентність слову, метафоричність, емоційно–експресивне забарвлення тощо) не притаманні усім фразеологічним одиницям і не можуть бути використані для виокремлення фразеологічних і нефразеологічних одиниць мови, адже за визначеними ознаками різнотипні граматичні структурні одиниці також можуть бути зараховані до фразеологічного складу мови.

Отже, фразеологічні одиниці мають неоднакові ознаки, вони по-різному співвідносяться з іншими мовними величинами, що ускладнює вибір єдиного їх визначення та подальшу послідовну класифікацію.

1.2. Фразеологізм як об'єкт лінгвістичного дослідження, його основні ознаки

Через різні погляди на фразеологію як науку серед мовознавців немає однозначної думки стосовно визначення фразеологізму як мовної одиниці. Н. Бабич наголошує, що “фразеологію у широкому розумінні можна розглядати в контексті вивчення мови художньої літератури, фольклору, а у вузькому – з вивченням словникового складу мови й потребою тлумачити значення деяких стійких словосполучень” [3, с. 63].

Дослідження фразеологічних одиниць вимагає чіткого розмежування того, які вирази необхідно до них зараховувати та якими термінами їх називати. Фразеологізм є специфічною мовною одиницею, оскільки досі не має чітких критеріїв розмежування, а отже, виразності та однозначності його визначення.

Більшість мовознавців найчастіше вживає термін *фразеологічна одиниця* (Л. Скрипник, М. Олійник, А. Івченко). В. Білоноженко використовує три терміни: *фразеологічна одиниця, фразема, фразеологізм*. Слід зазначити, що в українській фразеології існують синоніми на позначення терміна *фразеологізм*: *фразеологічний зворот, фразеологічний вираз, фразеологічний вислів*. Ці терміни вживають з метою стилістичного урізноманітнення.

У сучасному мовознавстві існує значна кількість визначень фразеологізму.

В енциклопедії «Українська мова» автор однієї зі статей, присвячених фразеології, М. Алефіренко подає такі визначення: «Фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичних рівнів» [32, с. 770].

«Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника містить таке визначення: «Фразеологічна одиниця (фразеологізм) – лексикограматична єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі й структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові» [12, с. 324].

Л. Авксентьев зазначає, що «фразеологізм – це окрема самостійна одиниця мови, що характеризується фразеологічним значенням, компонентним складом, граматичними категоріями, відтворюваністю» [1, с. 16].

Попри певну відмінність трактування мовознавцями, усі вони сходяться на думці, що фразеологізм – особлива мовна одиниця, яка має певні ознаки: семантична цілісність, фразеологічна відтворюваність, стійкість, метафоричність, нарізнооформленість, еквівалентність слову, неперекладність.

Найчастіше мовознавці вказують на такі ознаки фразеологічної одиниці: фразеологічне цілісне значення, відтворюваність, відносна постійність компонентного складу та структури й експресивність.

На основі переосмислення вільного словосполучення виникає фразеологічне цілісне значення. Деактуалізовані лексеми внаслідок втрати лексичних значень — складників фразеологічного цілого — можуть ставати основою іншої фраземи.

Більшість науковців вважає, що відтворюваність — основна ознака фразеологізмів. Фразеологічні одиниці існують в мові як готові “блоки”, які мовці використовують у процесі образної номінації предметів, властивостей, явищ.

Сталість фразеологічної одиниці забезпечується наявністю в її складі певних слів, що розташовуються в фіксованому порядку. Відносна постійність компонентного складу і структури дозволяє трансформувати фразеологізми.

Слід зазначити, що не всі науковці виокремлюють експресивність як ознаку фразеологічної одиниці, однак є й такі, що вважають: сутність фразеологічних одиниць детермінує функційне призначення фразем — надання експресивно-оцінних конотацій наявним реаліям [8, с. 12]. М. Олійник також підтримує цю думку, вважаючи, що експресивний компонент є основним для фразеологічного значення.

Отже, у цьому дослідженні ми розглядатимемо фразеологічну одиницю, за визначенням В. Ужченка, як „надслівну, семантично цілісну, відносно стійку (з допуском варіантності), відтворювану й переважно експресивну одиницю, яка виконує характеризувально-номінативну функцію” [31, с. 22].

1.3. Класифікації фразеологічних одиниць

Проблема класифікації фразеологізмів – одне з найактуальніших питань фразеології. Наукові основи класифікації фразеологічних одиниць виведені та апробовані Л. Булаховським, Л. Скрипник, Г. Удовиченком, В. Виноградовим та іншими ученими. Мовознавці, спираючись на певні ознаки фразеологізмів, дотримуючись семантичного, граматичного, функціонального, генетичного та інших принципів, сформували семантичну (В. Виноградов, М. Шанський), граматичну (В. Архангельський), генетичну (Л. Булаховський), ідеографічну (В. Ужченко, Ю. Прадід) та стилістичну (Г. Їжакевич, І. Білодід) класифікації.

У вітчизняному мовознавстві однією з найвідоміших є семантична класифікація В. Виноградова. Науковець, зважаючи на семантичний зв'язок між компонентами, виділяє три групи фразеологізмів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – це неподільні словосполучення, що виконують цілісну номінативну функцію і характеризуються тим, що жоден з компонентів не зберігає свого окремого значення (наприклад: *теревені правити, підкласти свиню, врізати дуба, викинути коника*) [22, с. 13]. Компоненти фразеологічних зрощень перебувають в омонімічних зв'язках зі словами однакового звучання, які виступають у вільному вжитку.

Семантична неподільність у фразеологічних зрощеннях виникає за:

- 1) наявністю у складі фразеологізмів застарілих слів (*взяти на цугундер, збити з пантелику*);
- 2) наявністю граматичних архаїзмів (*притча во язицех*);
- 3) втратою живого синтаксичного зв'язку в межах фразеологізму.

Фразеологічні єдності – це сполучення слів, у яких метафорично переосмислене одне слово, але цілісне значення їх певною мірою умотивоване значенням компонентів (наприклад: *сіль землі, гнути першу скрипку*) [22, с.14].

Більшість фразеологічних єдностей – образні вислови: образний стрижень, на якому вони виникають, відчувається більш чи менше виразно (*вивести на чисту воду, накрити мокрим рядном*). За допомогою евфонічних або формально–граматичних засобів (рими, алітерацій) може створюватися семантична замкнутість фразеологічних єдностей. Ця група фразеологічних одиниць часто виникає внаслідок синтаксичної спеціалізації фрази, її вживання в тій чи тій граматичній формі, наявності експресивних відтінків значення. До цього розряду відносять кліше, фразові штампи, крилаті вислови, літературні цитати, прислів'я та приказки.

Фразеологічні сполучення – це звороти, що утворюються завдяки реалізації фразеологічно зв'язаних значень слів (наприклад: *чухати голову, виводити в люди, пустити з торбами, як піску морського*) [22, с. 14]. Слова, що мають фразеологічно зв'язане значення, поєднуються з одним словом або обмеженою кількістю слів (*досада, жаль, страх, зло бере*). Синтаксичний зв'язок компонентів фразеологічних сполучень позбавлений гнучкості й такої семантичної цілісності, як у перших двох групах.

Ця класифікація є важливим етапом становлення фразеологічної теорії. Однак у процесі вивчення фразеологічного фонду різних мов стали помітними її недоліки: нечіткість критерію умотивованості значення, неможливість застосувати його до всіх фразеологічних одиниць тощо.

Мовознавець М. Шанський дещо удосконалив цю класифікацію, виділивши четверту групу – так звані фразеологічні вирази – стійкі звороти, які повністю складаються зі слів із вільним значенням. Фразеологічні вирази не відрізняються від вільних словосполучень і речень ні характером зв'язків слів, ні загальним значенням. Специфіка цих фразеологізмів полягає в тому, що вони відтворюються як структурні та значеннєві одиниці. Сюди належать прислів'я,

приказки та афоризми. Особливістю фразеологічних виразів є відтворюваність у мовленні.

Усі фразеологічні вирази учений поділяє на дві групи:

1) вирази комунікативного характеру – виражають певне судження, рівноцінні реченню (*Мовчання – знак згоди*);

2) вирази номінативного характеру – мовні кліше, словесні форми, що виражають поняття, виконують ту ж функцію, що і слова (*трудові успіхи, вищий навчальний заклад*).

В основі широко відомої генетичної класифікації Л. Булаховського – групування фразеологічних одиниць за джерелами походження:

- 1) прислів'я та приказки (*Життя прожити – не поле перейти; Гостре словечко коле сердечко*);
- 2) професіоналізми, що набули метафоричного вжитку (*чорним по білому; зняти полуду з очей*);
- 3) усталені вирази з анекдотів і жартів;
- 4) переклади відомих іншомовних висловів (*бути чи не бути; таке життя*);
- 5) вислови з античних міфів (*дамоклів меч, сізіфова праця*);
- 6) цитати з Біблії (*сіль землі, вавилонське стовпотворіння, блудний син*);
- 7) афоризми українських та іноземних письменників (*І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь* (Т. Шевченко));
- 8) влучні вислови видатних людей (*Без надії таки сподіваюсь* (Леся Українка)).

У багатьох класифікаціях фразеологічних одиниць законне місце відведено прислів'ям, приказкам і крилатим висловам. Їх називають фразеологічними виразами, стійкими фразами, пареміями, стійкими зворотами мови та ін.

Генетична класифікація не має змоги охопити всі фразеологічні одиниці, оскільки часом вкрай складно встановити точне джерело виникнення того чи того фразеологізму. Класифікація Л. Булаховського необхідна для вивчення фразеології в діахронному аспекті.

Л. Скрипник пропонує генетичну класифікацію, у якій виділяє два граматико–структурні класи фразеологічних одиниць:

- 1) фразеологізми, які семантично та структурно співвідносяться зі словом і функціонують як один член речення (*без задніх ніг, танцювати під чужою дудку*);
- 2) фразеологічні одиниці – фрази, співвідносні з простим чи складним реченням (*приший кобилі хвіст; далеко куцюму до зайця*).

Ідеографічна класифікація полягає у тематичному принципі поділу фразеологізмів. Уперше поділ фразеологічних одиниць за тематикою здійснив М. Номис. Найбільш відомими є тематичні класифікації В. Ужченка, М. Демського, М. Алефіренка, Ю. Прадіда. Мовознавці окреслюють фразеотематичну групу, фразеосемантичне, варіантно–синонімічне поля та варіантно–синонімічну групу.

Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць відтворює мовну картину світу. Складність цього поділу полягає в тому, що однакові вирази можуть бути одиницями для кількох розрядів.

Л. Булаховський, І. Білодід, Г. Їжакевич, О. Єфимов, І. Чередниченко розглядали стилістичну класифікацію фразеологізмів, виділяючи такі групи фразеологічних одиниць:

- 1) розмовно–побутові – мають «знижене» стилістичне забарвлення, зазвичай їх використовують в розмовному та художньому стилях, в усній формі мовлення (*зарубати на носі, пошити в дурні, ні в які ворота не лізе*);

- 2) книжні – фразеологізми «підвищеного» стилістичного забарвлення, які звичайно використовують у писемному мовленні (*юридична особа, нести свій хрест*);
- 3) стилістично нейтральні фразеологізми (*просто неба, біла ворона, у гуморі*).

Оскільки відсутність чітких критеріїв розрізнення стилів зумовлює нечіткість меж між розрядами фразеологізмів, то, очевидно, що не можна покласти лише стилістичні ознаки стійких зворотів мови в основу вивчення фразеології.

Висновки до розділу 1

Існує безліч концепцій та поглядів на класифікацію та природу фразеологічних одиниць. Фразеологічні одиниці по-різному співвідносяться з іншими мовними величинами, що ускладнює вибір єдиного їх визначення та подальшу послідовну класифікацію. Мовознавці вивчають фразеологізми з погляду їх ознак, особливостей, критеріїв виокремлення, стилістичного використання.

У нашому розумінні фразеологізм – це надслівна, семантично цілісна, відносно стійка, відтворювана й переважно експресивна одиниця, яка виконує характеризувально–номінативну функцію.

У дослідженні розглянуто запропоновані мовознавцями основні класифікації фразеологічних одиниць: *семантичну, структурну, генетичну, ідеографічну та стилістичну*.

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ МАРІЇ ДЗЮБИ «УКРИТІ НЕБОМ»

Роман «Укриті небом», що вийшов друком 2003 року, – дебютний для прикарпатської письменниці Марії Дзюби, проте одразу ж став популярним серед читачів і згодом був перевиданий п'ять разів. Це історія про життя гуцульського села у післявоєнний час, де поєднується буденне сільське життя в радянські часи, важка праця в колгоспах зі світом магії, містичних уявлень і вірувань.

Роман Марії Дзюби став об'єктом досліджень українських мовознавців, літературних критиків та науковців. На думку С. Процюка, «Укриті небом» – «майстерна сага про післявоєнне галицьке село» [23]. У статті «Есей для Марії» Є. Баран порівнює твір із романом «Солодка Даруся» М. Матіос [18]. В. Грещук проаналізувала лексичні діалектизми в тексті роману [15]. Л. Стовбур досліджувала стилічну роль паремій у цьому тексті [27]. Д. Бановська розглядала паремії як засіб створення національного колориту в тексті роману [4].

І. Беркешук охарактеризувала лінгвокультурний аспект роману Марії Дзюби та локальні субстантиви творчості письменниці [9], [10]. Названі дослідження та публікації свідчать про те, що, незважаючи на увагу учених до роману Марії Дзюби «Укриті небом», все ж не було здійснено повного опису фразеологізмів у досліджуваному тексті роману, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Роман «Укриті небом» привертає увагу різноманітністю фразеологічних одиниць, наявних у ньому. Нами зафіксовано 496 фразеологізмів та паремій. Звертаємо увагу на традиційні фразеологічні одиниці, які зафіксовані в Словнику фразеологізмів української мови за ред. В. Білоноженко (2003); на трансформовані, що містять змінену структуру (заміну, додавання компонента або компонентів до фразеологічних одиниць, скорочення їхнього складу, зміну синтаксичної структури фраземи); на авторські стійкі вислови, що є виразниками ідіостилю письменника (вони не зафіксовані у словнику фразеологізмів); окремий розряд – це паремії – прислів'я, приказки, що надають експресивності мові твору.

Розкриваючи особливості семантики фразеологізмів у досліджуваному тексті, використовуємо класифікацію фразеологічних одиниць, запропоновану в кандидатській дисертації М. Яцьків («Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект»). Дослідниця виділяє 12 тематичних груп фразеологізмів на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; характеристики, властивості та якості людини; фізично-емоційного стану особи; мовленнєвої та мисленнєвої діяльності; періоду, часу, місця, кількості; зовнішнього вигляду людини; природних явищ; абстрактного явища; місця людини в суспільстві та позначення спорідненості між людьми; фразем-висловів біблійного походження; лайливих слів, прокльонів [38, с. 208].

2.1. Традиційна фраземіка в романі Марії Дзюби «Укриті небом»

Фразеологію твору Марії Дзюби становлять власне фразеологізми (*Євдокія не могла повернути язиком від несподіванки [15, с. 28], Стривожена Федючка ще думала, що має відповісти, як на дверях раптом виріс Іван [15, с. 104]*), паремії (*Вночі кожна корова чорна [15, с. 45], А старий кінь борозни*

не зіпсував би! [15, с. 48]), інші стійкі сполучення слів. Разом вони створюють картину неповторного сільського життя з його моральними та духовними цінностями, розкривають характери персонажів і надають гуцульського колориту всьому твору.

Традиційні фраземи наближують до розмовної мову твору, оживляють художній текст. Використовуючи загальнонаціональні фразеологізми, Марія Дзюба описує фізично–емоційний стан, мовленнєву діяльність персонажів, їх вчинки, дії, абстрактні явища тощо.

До традиційних ми зараховуємо 190 фразем, які зафіксовані в Словнику фразеологізмів української мови. Розглянемо ці групи:

I. Найбільшою за кількістю зафіксованих у словнику фразеологічних одиниць є тематична група на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь–ким, будь–чим. Виділяємо чотири підгрупи, які позначають:

1. Поведінку, дії, вчинки людини:

блискати очима – ‘глянути на кого–небудь з певним виразом (злості, докору, радості)’: *Та дійшовши до воріт, зупинилися, вражені побаченим: з–за паркану виступила, люто блискаючи очима стара Гуцулячка* [15, с. 227] – пор.: **блискати очима** – ‘глянути на кого–небудь з певним виразом (злості, докору, радості)’ [25, с. 33];

вивітритися з голови – ‘зовсім забутися’: – *Ну що, вивітрися з голови дурниці?* [15, с. 262] – пор.: **вивітритися з голови** – ‘зовсім забутися’ [25, с. 75];

вилупити баньки – ‘глянути широко розкритими очима (гнівними, безтямними і т. ін.)’: «*Чого він ті свої баньки як не тримає в мисці, то вилуплює на мене, ніби тут нікого більше нема?*» – до смішного опиралася

реальності її свідомість [15, с. 42] – пор.: **вилупити баньки** – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’ [25, с. 90];

вилупити очі – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’: *Попов вилупив на Соколюка такі очі, якби той возносився на небо* [15, с. 270] – пор.: **вилупити очі** – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’ [25, с. 90];

витріщити очі – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’: *Іван витріщив на Катерину очі, як баран на нові ворота* [15, с. 77] – пор.: **витріщити очі** – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’ [25, с. 90];

вмити руки – ‘ухилитися від участі в якій–небудь справі, знімати з себе відповідальність’: *Що йому з того? Інший би на його місці так: наказали зверху – виконав! І вмив руки* [15, с. 207] – пор.: **умити руки** – ‘ухилитися від участі в якій–небудь справі, знімати з себе відповідальність’ [25, с. 735];

втратити розум – ‘переставати нормально мислити, поводитися’: *Оця повна гармонія і досконалість, від якої я силкуюся не втратити розум, коли володію нею, а вона мною? – думав Соколюк, дивлячись на сплячу Євдокію* [15, с. 189] – пор.: **втратити розум** – ‘переставати нормально мислити, поводитися’ [25, с. 138];

вступити очі – ‘довго вдивлятися в кого–, що–небудь (перев. бездумно, не сприймаючи баченого)’: *Катерина, ніяковіючи, присіла біля Євдокії і мовчки вступила очі у довгу полицю під стелею* [15, с. 55]; ... *зірвався на ноги Попов, але Соколюк вступив у нього очі і якась невідома сила підкосила Попову ноги – він не сів, а впав у крісло* [15, с. 275] – пор.: **вступити очі** – ‘довго вдивлятися в кого–, що–небудь (перев. бездумно, не сприймаючи баченого)’ [25, с. 138];

вхопити Бога за бороду – ‘досягти чогось особливого, незвичайного, виміряного’: *Думаєш, що як ти красень, то вже й вхопив Бога за бороду?*

[15, с. 77] – пор.: *вхопити Бога за бороду* – ‘досягти чогось особливого, незвичайного, вимріяного’ [25, с. 143];

гадки не мати – ‘зовсім не думати про кого–небудь’: – *Не гострїться, – втрутився нарешті Іван, – бо я про Галину вже й гадки не маю* [15, с. 87] – пор.: *гадки не мати* – ‘зовсім, ніколи не думати про що–, кого–небудь’ [25, с. 371];

голова йде обертом – ‘хто–небудь втрачає здатність розумно міркувати, тверезо ставитися до навколишнього, правильно оцінювати дійсність’: *У мене йде обертом голова. Ваша річ для неї заміцна й замудра* [15, с. 166] – пор.: *голова йде обертом* – ‘хто–небудь втрачає здатність розумно міркувати, тверезо ставитися до навколишнього, правильно оцінювати дійсність’ [25, с. 156];

грати комедію – ‘удавати з себе когось, прикидатися кимсь, лицемірити і т.ін.’: *Нащо граєте цю комедію?* [15, с. 250] – пор.: *грати комедію* – ‘удавати з себе когось, прикидатися кимсь, лицемірити і т.ін.’ [25, с. 167];

дати волю рукам – ‘не стримуючись, обіймати кого–небудь, виражаючи почуття симпатії, дружби і т. ін.’: *Вона дала волю і серцю, і рукам, бо ці два дні без нього здавалися Вічностію* [15, с. 97] – пор.: *дати волю рукам* – ‘не стримуючись, обіймати кого–небудь, виражаючи почуття симпатії, дружби і т. ін.’ [25, с. 177];

дідько понунав – ‘хто–небудь зробив щось погане, допустив помилку, не передбачивши небажаного результату’: *Який тебе дідько сночи із Семеном понунав?* [15, с. 110] – пор.: *дідько понунав* – ‘хто–небудь зробив щось погане, допустив помилку, не передбачивши небажаного результату; піддався спокусі’ [25, с. 337];

жити чужим розумом – ‘у своїх діях та вчинках дотримуватися не власних, а чийхсь поглядів, переконань і т.ін.’: *Як будеш чужим розумом*

жити, то пропадеш [15, с. 39] – пор.: *жити чужим розумом* – ‘у своїх діях та вчинках дотримуватися не власних, а чийхсь поглядів, переконань і т.ін.’ [25, с. 236];

зводити кінці з кінцями – ‘ледве справлятися з матеріальними труднощами, нестатками’: *Тут можна було цілий рік ледве зводити або й не зводити кінці з кінцями, але Великдень мусилося зустріти достойно* [15, с. 153] – пор.: *зводити кінці з кінцями* – ‘ледве справлятися з матеріальними труднощами, нестатками’ [25, с. 259];

і оком не моргнути – ‘не роздумувати, не вагатися’: *Брехнеш і оком не моргнеш* [15, с. 104] – пор.: *і оком не моргнути* – ‘відразу зробити щось; не роздумувати, не вагатися’ [25, с. 405];

канути в пропасть – ‘зникнути назавжди, безповоротно’: *Той торішній Іван якби канув у пропасть, а замість нього узявся інший – чужий, розбещений і свавільний* [15, с. 91] – пор.: *канути в пропасть* – ‘зникнути назавжди, безповоротно’ [25, с. 287];

кинути очима – ‘оглядати, роздивлятися навколо, кругом себе і т. ін.’: *Киньте очима на Живородну!* [15, с. 131] – пор.: *кинути очима* – ‘оглядати, роздивлятися навколо, кругом себе і т. ін.’ [25, с. 292];

кинутися сторч головою – ‘діяти, робити що–небудь необдуманно, нерозсудливо і т. ін.’: *То вона, коломийка, крає серце журбою, заходиться голосінням, щоб раптом сторч головою кинутися з найвищої кручі та в найкритичнішу мить забити дрібно щойно народженими падінням крильми, настромитися на вістря життя найпекучішими ранами, щоб не втратити чуттєвості до світу, бажання втішатися, сили терпіти, і знову й знову насолоджуватися до нестями радістю буття: танцювати з горами, сіяти зорі, вкриватися небом...* [15, с. 40] – пор.: *кинутися сторч головою* – ‘діяти, робити що–небудь необдуманно, нерозсудливо і т. ін.’ [25, с. 293];

крутити носом – ‘відмовлятися від чогось’: *Та тобі, напівграмотній простачці, влада довірила таку високу місію – обслуговувати найвище керівництво, а ти ще крутиш носом?* [15, с. 185] – пор.: **крутити носом** – ‘виражати незадоволення ким–, чим–небудь, відмовлятися від когось, чогось’ [25, с. 318];

линнути думками – ‘пориватися, прагнути кудись’: *То кажеш, що ти й думками линеш на Скарбову, коли не спитьсья?* [15, с. 145] – пор.: **линнути думками** – ‘пориватися, прагнути до кого–, чого–небудь, кудись’ [25, с. 335];

лізти у пащу звіра – ‘наражати себе на велику неприємність’: *Та я вперше зустрічаю розумного чоловіка, який з доброго дива сам лізе у пащу звіра!* [15, с. 289] – пор.: **лізти у пащу звіра** – ‘наражати себе на велику неприємність, смертельну небезпеку’ [25, с. 344];

не боятися Бога – ‘діяти всупереч моральним приписам, нормам’: *Виджу, ти ні встиду не маєш, ні Бога не боїшся!* [15, с. 79] – пор.: **не боятися Бога** – ‘діяти всупереч моральним приписам, нормам’ [25, с. 37];

не знати куди себе подіти – ‘чим зайнятися, щоб уникнути нудьги, апатії, бездіяльності і т.ін.’: *Євдокія, не знаючи куди себе подіти, бо вже, як кажуть, вилизала кожен кутик у хаті, пішла до своєї скрині, витягла якесь шитво, підкрутила вище гніт у лампі заходилася шити* [15, с. 70] – пор.: **не знати куди дітися** – ‘чим зайнятися, щоб уникнути нудьги, апатії, бездіяльності і т.ін.’ [25, с. 201];

не показуватися на очі – ‘не з’являтися до кого–небудь, кудись’: – *То кого тут біда носить, що ся на очі не показує?* [15, с. 94] – пор.: **показуватися на очі** – ‘з’являтися, приходити до кого–небудь, кудись’ [25, с. 534];

окинути зором – ‘оглядати, розглядати кого–небудь’: *Окинувши зором її всю, звабливо складену, тиху, але показну, бо вирізнялася з–поміж інших як вродою, так і чимось приємним і невловимим, що живо в її очах та манері*

триматися, він із задоволенням підмітив, що вона, хоч і крадькома, але теж стріляє в його бік поглядом [15, с. 56] – пор.: **окинути зором** – ‘швидко, побіжно оглядати, розглядати кого–, що–небудь або обдивлятися навкруги’ [25, с. 462];

окинути поглядом – ‘обдивлятися навкруги’: *І коли хтось спостережливий окине поглядом цей горб збоку, то побачить не горб, а справжнього казкового богатиря Вернигору, що стоїть у задумі і тримає на плечі хрест* [15, с. 72] – пор.: **окинути поглядом** – ‘швидко, побіжно оглядати, розглядати кого–, що–небудь або обдивлятися навкруги’ [25, с. 462];

опустити очі – ‘відчуваючи незручність, сором, збентеження і т. ін., дивитися вниз’: *Сумно опустила руки й очі, як з’явився Соколюк* [15, с. 125] – пор.: **опустити очі** – ‘відчуваючи незручність, сором, збентеження і т. ін., дивитися вниз’ [25, с. 468];

підпирати ніч – ‘стояти, намагаючись не привертати чиеїсь уваги’: *Та ж не будеш, відай, як твоя сестра, ніч підпирати* [15, с. 55] – пор.: **підпирати ніч** – ‘стояти, намагаючись не заважати комусь, не привертати чиеїсь уваги, перев. з певною метою’ [25, с. 513];

повилізали очі – ‘хтось не хоче помічати кого–небудь’: *А той Соколюк разом із своєю невісткою та тим недолугим Ханчам аби був під землю запався, то би не було того мерзенного весілля, на яке припхалася ота «свята» Катерина і засвітила тими своїми писаними рукавами так, що Іванові очі повилізали і хвіст запалився* [15, с. 101] – пор.: **очі повилазили** – ‘хтось не бачить, не помічає або не хоче бачити, помічати кого–, чого–небудь’ [25, с. 477];

попастися у власні сіті – ‘опинитися в скрутному становищі’: *Попалася у власні сіті?* [15, с. 106] – пор.: **попастися у власні сіті** – ‘опинитися в скрутному становищі, в несприятливих умовах’ [25, с. 542];

розвішувати вуха – ‘заслухавшись розмовою, забувати про все інше’: *Ходім додому, що дурно на пусте вуха розвішувати* [15, с. 131] – пор.: **розвішувати вуха** – ‘заслухавшись, захопившись розповіддю, розмовою, забувати про все інше’ [25, с. 604];

сивіти в дівках – ‘зовсім не бути заміжньою’: *Най я зостануся сивіти в дівках, але нікому, чуєш, нікому не дозволю витирати об себе ноги!* [15, с. 76] – пор.: **сивіти в дівках** – ‘довго не виходити заміж або зовсім не бути заміжньою’ [25, с. 644];

слід вистиг – ‘хто–небудь безслідно зник’: *Від торішньої невпевненості й сором'язливості вже й слід вистиг* [15, с. 54] – пор.: **слід вистиг** – ‘хто–небудь утік, безслідно зник’ [25, с. 663];

стерти (знищити) з лиця землі – ‘знищити, розгромити’: *Стерли нашу націю на волю з лиця землі, а з нею ще стільки найчільнішого цвіту!* [15, с. 177]; *Піду завтра до Гуцуляків, треба це знищити з лиця землі, бодай у нашому селі* [15, с. 233] – пор.: **змести (стерти) з лиця землі** – ‘знищити, розгромити, знешкодити’ [25, с. 267];

стріляти поглядом – ‘поглядати на кого–, що–небудь, виражаючи певні почуття, емоції’: *Окинувши зором її всю, звабливо складену, тиху, але показну, бо вирізнялася з–поміж інших як вродою, так і чимось приємним і невловимим, що живо в її очах та манері триматися, він із задоволенням підмітив, що вона, хоч і крадькома, але теж стріляє в його бік поглядом* [15, с. 56] – пор.: **стріляти поглядом** – ‘поглядати на кого–, що–небудь, виражаючи певні почуття, емоції’ [25, с. 698];

сучити з піску мотуза – ‘вигадувати що–небудь’: *Мамо, не сучить з піску мотуза* [15, с. 111] – пор.: **сучити з піску мотуза** – ‘шукати марних можливостей; вигадувати що–небудь’ [25, с. 701];

утратити голову – ‘безрозсудно закохуватися в кого–небудь’: *Дівчина була така красива, що парубок утратив голову* [15, с. 67] – пор.: **утратити голову** – ‘безрозсудно закохуватися в кого–небудь’ [25, с. 137];

ховати очі – ‘не дивитися на кого–небудь від сорому, ніяковості, незадоволення тощо’: – *Пустити! – Катерина ховала очі, від її керманництва не залишилося й сліду* [15, с. 34]; – *Йди і більше не приходь, – сказала Катерина, поправляючи на собі одяг і ховаючи очі* [15, с. 79] – пор.: **ховати очі** – ‘відвертатися, не дивитися на кого–небудь від сорому, ніяковості, незадоволення тощо’ [25, с. 747];

чим дихає – ‘які настрої, погляди, інтереси і т. ін. у кого–небудь’: – *Але ти, розвійвітре, вганяєшся по цілі ночі, то вже би–с мав знати, хто чим дихає, а ні на наші старі голови гріхи та неприємність збирати!* – докоряла журливо синові Федючка [15, с. 93]; *Тепер не знати, хто чим дихає, ох, не знати* [15, с. 177] – пор.: **чим дихає** – ‘які настрої, погляди, інтереси і т. ін. у кого–небудь’ [25, с. 200];

як з гуски вода – ‘ніщо не впливає, не діє на когось’: *Якщо першого сумнів тримався міцно, то з другого облітав, як з гуски вода* [15, с. 244] – пор.: **як з гуски вода** – ‘хто–небудь зовсім не реагує на щось; ніщо не впливає, не діє на когось’ [25, с. 121];

як з–під землі вирости – ‘несподівано з’явитися де–небудь’: *Омелько, що виріс як з–під землі, закинув гордо голову догори і повчально мовив...* [15, с. 131] – пор.: **як з–під землі вирости** – ‘несподівано з’явитися де–небудь’ [25, с. 84].

2. Діяльність людини у стосунках з будь–ким, будь–чим:

брати за жабри – ‘примушувати кого–небудь виконувати, робити щось’: *Ось кого за жабри треба було брати, – зметикувала Галина* [15, с. 107]; *Щось я не розумію, чого того Соколюка ще дотепер за жабра не взяли за*

знахарство? [15, с. 197]; *А за жабра не беруть, бо він якогось генерала на фронті вилікував* [15, с. 197] – пор.: **брати за жабри** – ‘примушувати кого–небудь виконувати, робити щось’ [25, с. 40];

виносити на люди – ‘робити що–небудь відомим іншим’: *Така вже натура прикра, що любить з хати все на люди виносити* [15, с. 14] – пор.: **виносити на люди** – ‘робити що–небудь відомим іншим’ [25, с. 78];

відібрати розум – ‘позбавляти кого–небудь здатності нормально мислити’: *Бог як схоче покарати – відбере розум* [15, с. 91] – пор.: **відібрати розум** – ‘позбавляти кого–небудь здатності нормально мислити або сприймати що–небудь’ [25, с. 95];

глянути в душу – ‘постаратися зрозуміти чий–небудь почуття, переживання, думки і т. ін.’: *Відкрий ширше очі і глянь в його душу* [15, с. 43] – пор.: **глянути в душу** – ‘намагатися зрозуміти почуття, думки, сутність і т. ін. кого–небудь’ [25, с. 242];

давати раду – ‘справлятися з кимсь, чимсь’: *Аби я була не діждала цієї днини, най би мене й завтра не стало, я би вже подивилася з того світа, як би ти ліпше від мене їх вчив і їм раду давав* [15, с. 100]; *Я вже, грішна, і журилася, як ми зі старим собі раду дамо, коли він піде до війська* [15, с. 155]; *Павло владу любив, але раду з тою владою давав собі тяжко* [15, с. 182]; – *Ей, Соколюк би мав йому дати раду, не журіться* [15, с. 225]; *Чи даш, Миколо, раду нашій біді, га?* [15, с. 229] – пор.: **давати раду** – ‘справлятися з кимсь, чимсь’ [25, с. 180];

дерти лико – ‘бити кого–небудь’: – *Дри лико, поки відстає!* – кричала мачуха, аж її надто велика нижня губа виверталася навиворіт від тягару злості [15, с. 4] – пор.: **дерти лико** – ‘бити, карати кого–небудь, розправлятися з кимсь’ [25, с. 194];

дивитися вовком – ‘виявляти неприязне, вороже ставлення до кого–небудь’: – *Чого ви на мене вовком дивитесь, я вашої доньки не вкрав і в пазусі*

не сховав [15, с. 18] – пор.: **дивитися вовком** – ‘виявляти неприязне, вороже ставлення до кого–небудь’ [25, с. 197];

зав'язати світ – ‘зробити кого–небудь нещасним’: *Хочеш зав'язати мені світ?* [15, с. 113] – пор.: **зав'язати світ** – ‘зробити кого–небудь нещасним, позбавити радості і т.ін.’ [25, с. 240];

загнати в кут – ‘поставити кого–небудь у скрутне, безвихідне становище’: *Параня його сама в який кут захоче, в такий зажжене* [15, с. 45] – пор.: **загнати в кут** – ‘поставити кого–небудь у скрутне, безвихідне становище’ [25, с. 242];

засилати старостів – ‘просити згоди на шлюб в обраної особи та її батьків’: – *А ось зашлю на Стрітення до вас старостів, тоді й будете знати чий* [15, с. 95]; – *Ні, тепер не пізно, я батькові твоєму вже сказав, що на Стрітення зашлю старостів, хоч він сміявся з того, думав – жарт* [15, с. 96]; *Галина каже, що він всіма святими присягався, що по коляді старостів засилає, і на тобі!* [15, с. 100]; – *Зачекайте, мамо, най вона мені в очі скаже, коли то таке було, аби я клявся або обіцяв, що по коляді старостів до неї буду засилати* [15, с. 104]; *А чого ж ти не питаєшся, до кого мій Іван старостів засилає, га?* [15, с. 155]; *Я мав тобі сказати, що в Провідну неділю засилаю старостів до тебе!* [15, с. 170]; *Він прийшов повідомити її батькам про те, що засилає у неділю старостів, а також передати просьбу своїх батьків: заодно із сватанням домовитись і про «слово», бо тепер весна, дні дорогі, та й часи нелегкі, щоб зайвий раз витрачатися на гостину* [15, с. 214] – пор.: **засилати старостів** – ‘просити згоди на шлюб в обраної особи та її батьків; сватати’ [25, с. 662];

зганяти злість – ‘мститися не тому, хто викликав роздратування, невдоволення, гнів’: *Кожен доторк її пальців до дівочого тіла наче розправляв невидимі пелюстки на її шкірі того цвіту, на якому зігнав свою злість*

жорстокий вітер людського безсилля перед долею [15, с. 15] – пор.: **зганяти злість** – ‘мститися не тому, хто викликав роздратування, невдоволення, гнів, а кому–небудь іншому’ [25, с. 260];

зжити зі світу – ‘доводити до загибелі, до смерті’: *А якщо нині приволаєте її додому, завтра все село буде знати, як ви її побили і мало зі світу не зжили* [15, с. 19] – пор.: **зжити зі світу** – ‘доводити до загибелі, до смерті’ [25, с. 263];

кидати камінням – ‘звинувачувати, ганьбити і т. ін. кого–небудь’: – *Ой так–так, у дерево з добрими плодами найчастіше камінням кидають* [15, с. 259] – пор.: **кидати камінням** – ‘звинувачувати, ганьбити і т. ін. кого–небудь’ [25, с. 291];

колоти очі – ‘в’їдливо дорікати кому–небудь кимсь’: *Скільки ти будеш мені колоти нею очі, я ж тобі сказав учора, що по всьому, значить, по всьому* [15, с. 76] – пор.: **колоти очі** – ‘в’їдливо дорікати, докоряти кому–небудь чимсь, кимсь’ [25, с. 305];

краяти серце – ‘завдавати муки, душевного болю кому–небудь’: *То вона, коломийка, крає серце журбою, заходиться голосінням, щоб раптом сторч головою кинутися з найвищої кручі та в найкритичнішу мить забити дрібно щойно народженими падінням крильми, настромитися на вістря життя найпекучішими ранами, щоб не втрачати чуттєвості до світу, бажання втішатися, сили терпіти, і знову й знову насолоджуватися до нестями радістю буття: танцювати з горами, сіяти зорі, вкриватися небом...* [15, с. 40] – пор.: **краяти серце** – ‘завдавати кому–небудь страждання, муки, душевного болю’ [25, с. 312];

крутитися перед очима – ‘невідступно виникати в уяві кого–небудь’: *Треба подумати про заміну, хай би перед очима крутилося щось гарне*

[15, с. 182] – пор.: **крутитися перед очима** – ‘невідступно виникати в уяві кого–небудь’ [25, с. 57];

лізти в душу – ‘спонукати когось до відвертості всупереч його бажанню’:
– *Добре, якщо не хочеш нічого говорити, то я не буду лізти тобі в душу*
[15, с. 142] – пор.: **лізти в душу** – ‘спонукати когось до відвертості всупереч його бажанню’ [25, с. 345];

милити морду – ‘бити кого–небудь’: *Та чогось полетів Соколюк за неї Гуліну морду милити!* [15, с. 261] – пор.: **милити морду** – ‘бити кого–небудь’ [25, с. 387];

навертати до розуму – ‘навчати когось не робити безглузких вчинків, діяти розважливо, обдумано’: *А мати спочатку по церквах служби наймала, що Пан–Біг навернув її сина до розуму і відвернув від християнина циганську зайду, бо мала перед селом за великий встид, щоб її одинак із заможного та знатного роду брав якусь приплудну циганку* [15, с. 67] – пор.: **навертати на розум** – ‘навчати когось не робити безглузких вчинків, діяти розважливо, обдумано’ [25, с. 417];

наставити роги – ‘стати чиїмсь коханцем’: *Якби знаття, що Йван такі наставить роги!* [15, с. 107] – пор.: **наставити роги** – ‘стати коханцем чиєїсь дружини’ [25, с. 426];

не давати раду – ‘не справлятися з кимсь–чимсь’: *Чому–с сама дитині раду не давала, коли–с така мудра?* [15, с. 261] – пор.: **давати раду** – ‘справлятися з кимсь, чимсь’ [25, с. 180];

не давати спокою – ‘спонукати до певних роздумів, дій’: *Але як обахморять дівку та й постійно будуть туди тягати, та й спокою не давати?* [15, с. 187] – пор.: **не давати спокою** – ‘спонукати до певних роздумів, дій’ [25, с. 184];

обвести довкруг пальця – ‘спритно перехитрити, обдурити когось’: *Іван не з тих, кого обводять довкруг пальця, хоч молодий, але кмітливий* [15, с. 138] – пор.: **обвести довкруг пальця** – ‘спритно перехитрити, обдурити когось’ [25, с. 445];

перейти дорогу – ‘заподіяти кому–небудь нещастя, принести горе і т.ін.’: *Правда ваша, куме, лишімся, бо нам нині стара Гуцулячка перейшла дорогу, аби–с мо ся не договорили* [15, с. 217] – пор.: **перейти дорогу** – ‘спричинити кому–небудь нещастя, принести горе і т.ін.’ [25, с. 500];

підняти руку – ‘бити кого–небудь’: *Лише не міг руки на нього підняти* [15, с. 125] – пор.: **підняти руку** – ‘бити кого–небудь’ [25, с. 510];

повернути до тям – ‘змусити кого–небудь свідомо мислити, нормально сприймати дійсність’: *До тям повертали солов’ї* [15, с. 159] – пор.: **повернути до тям** – ‘змусити кого–небудь свідомо мислити, нормально сприймати дійсність’ [25, с. 523];

попекти тіло і душу – ‘завдавати кому–небудь сильного тілесного і душевного болю’: *Прости, що–м попік тобі тіло і душу своєю злістю* [15, с. 28] – пор.: **попекти тіло (душу)** – ‘завдавати кому–небудь великих моральних страждань; мучити, непокоїти’ [25, с. 488];

поперегризати горлянки – ‘жорстоко розправлятися з ким–небудь, перев. у стані гніву, злоби і т.ін.’: *Хотілося накинутися на всіх одразу і поперегризати голянки* [15, с. 228] – пор.: **поперегризати горлянки** – ‘жорстоко розправлятися з ким–небудь, перев. у стані гніву, злоби і т.ін.’ [25, с. 493];

читати моралі – ‘повчати кого–небудь’: *– Е, голубе, – перебив його старий, – лишися того, ти ще шмаркатий моралі мені читати* [15, с. 18]; *Ти мені моралі читаєш, а сама? Відколи віддалася, якихось два чи три рази у нас лише й була* [15, с. 137]; *Ще й тата пірвало моралі тому Павлові читати*

[15, с. 188]; *Позавчора такої моралі вичитав* Павлові Мацьковому, що я ледве того заглаїла [15, с. 216] – пор.: **читати мораль** – ‘дорікаючи або лаючи когось, давати настанови, поради’ [25, с. 765].

3. Позначають такі риси людини, як спостережливість, уважність, пильність:

вп'ястися поглядом – ‘пильно дивитися на кого–небудь’: *Ану, станьте по–людськи, аби я міг з вами говорити! – сказав, привітно посміхаючись, Гулін і вп'явся поглядом у Євдокію, що нервово теребила пальцями кінчик хустини на грудях* [15, с. 194] – пор.: **вп'ястися поглядом** – ‘пильно дивитися на кого–, що–небудь’ [25, с. 127];

втопити погляд – ‘пильно, уважно і невідривно вдивлятися в щось’: *Його проникливі очі вивчали кожен порух її міміки, а вона й далі мовчала, втопивши погляд у страві* [15, с. 142] – пор.: **втопити погляд** – ‘пильно, уважно і невідривно вдивлятися в щось’ [25, с. 137];

пожирати очима – ‘пильно дивитися на кого–небудь, виявляючи при цьому певні почуття’: – *Чув... Питається... – він пожирав її очима, а в неї від цього гучніше билося серце* [15, с. 77] – пор.: **пожирати очима** – ‘невідривно, пильно дивитися на кого–небудь, виявляючи при цьому певні почуття (любові, неприязні, ненависті і т.ін.)’ [25, с. 282];

свердливати поглядом – ‘пильно, пронизливо дивитися на кого–небудь’: *Погляд вродженого ката з нетерпінням свердлив Соколюка, що, як і вчора, сидів на табуреті* [15, с. 255] – пор.: **свердливати поглядом** – ‘пильно, пронизливо дивитися на кого–, що–небудь’ [25, с. 630];

світити очима – ‘пильно дивитися на кого–небудь’: – *А Олена що, очима світить, що все видить?* [15, с. 90] – пор.: **світити очима** – ‘пильно дивитися на кого–небудь’ [25, с. 635].

4. Позначають трудову діяльність:

гарувати, як віл – ‘дуже важко працювати’: *Треба сказати, що буде їм догоджати – гарувати зрання до ночі, як віл, буде їм служницею, але нічого іншого най не сподіваються* [15, с. 64] – пор.: *гарувати, як віл* – ‘дуже важко, надмірно’ [25, с. 110].

Ця тематична група налічує 78 традиційних фразем, серед яких переважають фразеологізми на позначення поведінки, дій, вчинків людини; діяльності людини з будь-ким, будь-чим. Тематична підгрупа на позначення спостережливості, уважності, пильності представлена 5 фразеологічними одиницями. Зафіксовано 1 фразеологізм, що позначає трудову діяльність людини.

II. Наступною за кількістю фразем є тематична група на позначення фізично-емоційного стану особи. Її ми ділимо на три підгрупи, що характеризують:

1. Фізичний стан особи:

звестися на ноги – ‘встати’: *Він повернув до неї обличчя і одразу ж звівся на ноги* [15, с. 179] – пор.: *звестися на ноги* – ‘зробитися дужим, самостійним; встати’ [25, с. 690];

звікувати вік – ‘жити де-небудь усе життя’: *Аді, як нам бахур затуманів – ні рушиться, ні кліпне, ні слова не промовить, вже-м вік звікував, а такої напасті не видів* [15, с. 225] – пор.: *звікувати вік* – ‘жити де-небудь усе життя’ [25, с. 109];

зімкнути повіки – ‘заснути’: *Євдокія поблажливо усміхнулася їм, зімкнула повіки і стала домальовувати в уяві Катеринину розповідь* [15, с. 8] – пор.: *не зімкнути повік* – ‘зовсім не спати’ [25, с. 267];

кишки грають марш – ‘хто–небудь дуже голодний’: *А той марш, що кишки грають, не запивають* [15, с. 123] – пор.: *кишки грають марш* – ‘хто–небудь дуже голодний’ [25, с. 295];

ледь притягнути додому ноги – ‘не мати змоги нормально йти (від старості, втоми, переживань і т. ін.)’: *Ввечері Євдокія ледь притягнула додому ноги – страшенно боліла голова, під грудьми нудило і пекло* [15, с. 127] – пор.: *ледь притягнути додому ноги* – ‘не мати змоги нормально йти (від старості, втоми, переживань і т. ін.)’ [25, с. 433];

ні рук, ні ніг не чути – ‘бути надзвичайно втомленим’: *А вона мені: «Йой, сестричко люба, то мня нагородив Бог чоловіком: я ся так наробила, що ні рук, ні ніг не чую, а в крижах якби мене хто переломив, а він мені на тій скрипці грає, що виє, як кітка в марті»* [15, с. 14] – пор.: *ні рук, ні ніг не чути* – ‘бути надзвичайно втомленим’ [25, с. 773];

пекти раків – ‘червоніти’: *Коли у двері постукали старости, Шваюк із Шваючкою поважно сиділи перед накритим столом на ослоні, а Катерина на припічку «пекла раків»* [15, с. 215] – пор.: *пекти раків* – ‘червоніти перев. від сорому, ніяковіти і т. ін.’ [25, с. 488];

потягло на сон – ‘комусь захотілося спати’: *Івана враз несамовити потягло на сон* [15, с. 222] – пор.: *потягло на сон* – ‘комусь захотілося спати’ [25, с. 552];

при смерті – ‘в дуже тяжкому, небезпечному для життя стані’: *Я тоді якраз від старої Байдалихи, що при смерті лежала, надійшла, та й питаю: «Що ся стало, Палагно, чого так заходишся?»* [15, с. 14] – пор.: *при смерті* – ‘в дуже тяжкому, небезпечному для життя стані’ [25, с. 668];

світити ребрами – ‘бути дуже худим, виснаженим’: *І самі не розкошуємо, і худобина ребрами світить* [15, с. 216] – пор.: *світити ребрами* – ‘бути дуже худим, виснаженим’ [25, с. 636];

сидіти каменем – ‘перебувати в нерухомому положенні’: *Василь сидів каменем на бамбетлі, спостерігав спідлоба за Євдокією і чомусь не вкладався спати* [15, с. 70] – пор.: **сидіти каменем** – ‘перебувати в нерухомому положенні’ [25, с. 645];

сидіти, як пень – ‘бездумно, бездіяльно, нічого не розуміючи’: *Сидить, як пень, і не рушиться* [15, с. 40] – пор.: **сидіти, як пень** – ‘бездумно, бездіяльно, нічого не розуміючи’ [25, с. 489];

як укопана – ‘нерухомо, непорушно, застигши на місці’: *Євдокія сиділа, як укопана, і не збиралася навіть рушитися з місця* [15, с. 70] – пор.: **як укопаний** – ‘нерухомо, непорушно, застигши на місці’ [25, с. 735];

шкірити зуби – ‘сміятися’: ... *прошипів злісно Попов, оглянувшись заодно на спокійних катів за столом, що безтурботно шкірили один до одного зуби, навіть не звернувши уваги на роздратований тон у його голосі* [15, с. 273] – пор.: **шкірити зуби** – ‘сміятися’ [25, с. 94].

Серед фразеологічних одиниць на позначення фізичного стану виокремлюємо 5 танатологічних фразеологізмів:

душа розпрощалася з тілом – ‘хто–небудь помирає’: *Справжня могила її коханого була на цвинтарі, але в лісі стояв високий березовий хрест, де пролилася його кров, а душа розпрощалася з тілом* [15, с. 9] – пор.: **душа попрощалася з тілом** – ‘хто–небудь помирає’ [25, с. 227];

загнати у гріб – ‘доводити до смерті, прискорювати чиюсь смерть’: *Не відмолите ті гріхи ні за себе, ні за свою бабу, що не одного та й не двох у гріб загнала та й вас навчила* [15, с. 227] – пор.: **загнати у гріб** – ‘доводити до смерті, прискорювати чиюсь смерть’ [25, с. 242];

пролити кров – ‘гинути, вмирати’: *Справжня могила її коханого була на цвинтарі, але в лісі стояв високий березовий хрест, де пролилася його кров, а*

душа розпрощалася з тілом [15, с. 9] – пор.: **пролити кров** – ‘гинути, вмирати або мужньо воювати, боротися за щось, захищаючи що–, кого–небудь’ [25, с. 576];

скрутити собі голову – ‘загинути або покалічитися’: *Мало собі голову не скрутив, так від нас рвав копита* [15, с. 123]; *Хочеш, аби й тобі за ним голову скрутили? Скрутять* [15, с. 186] – пор.: **скрутити собі голову** – ‘загинути або покалічитися’ [25, с. 660];

стояти одною ногою на тім світі – ‘перебувати в стані повного виснаження, на грані смерті’: *Аді, одною ногою вже на тім світі стою, а зло вздріти і під носом дару не маю* [15, с. 228] – пор.: **стояти одною ногою на тім світі** – ‘перебувати в стані повного виснаження, на грані смерті’ [25, с. 696].

2. Емоційний стан особи:

бити тривогу – ‘виявляти занепокоєння, тривожитися, хвилюватися’: *В його голосі билася тривога, в її – дзвеніла сталь* [15, с. 161] – пор.: **бити тривогу** – ‘виявляти занепокоєння, тривожитися, хвилюватися’ [25, с. 28];

брати за живе – ‘дуже хвилювати, бентежити кого–небудь’: *Він ще говорив багато чого лишнього, і мене то брало за живе, шкарабан старий!* [15, с. 195] – пор.: **брати за живе** – ‘дуже хвилювати, бентежити кого–небудь’ [25, с. 40];

взяти близько до серця – ‘болісно сприймати, переживати що–небудь’: *Невже вона так близько взяла собі мерзоту ту до серця, що ти її не міг розрадити?* [15, с. 174] – пор.: **взяти близько до серця** – ‘болісно сприймати, переживати що–небудь’ [25, с. 44];

вишкірити зуби – ‘робити грізний вигляд’: *Ой, договорилася! – вишкірив хижо рідкі зуби* [15, с. 120] – пор.: **вишкірити зуби** – ‘робити грізний вигляд’ [25, с. 94];

вривався терпець – ‘остаточно втрачати спокій, душевну рівновагу’: *Іванові уже вривався терпець, як раптом рипнули двері* [15, с. 73] – пор.: **терпець увірвався** – ‘остаточно втрачати спокій, душевну рівновагу’ [25, с. 709];

в'янули вуха – ‘кому–небудь неприємно, гидко чути, слухати що–небудь’: *– Іду, іду, – виривався від набридливих, як мухи, жінок вимушено ласкавий та вимушено усміхнений Соколюк, а ті, раді нагоді зблизька себе йому показати, а то й обняти та поцілувати, заступали собою кожен його крок та вивергали із себе таку лавину приповідок та жартів, що в'янули вуха* [15, с. 40] – пор.: **вуха в'януть** – ‘кому–небудь неприємно, гидко чути, слухати що–небудь’ [25, с. 140];

дати волю серцю – ‘дозволяти собі розчулюватися, віддаватися своїм почуттям’: *Вона дала волю і серцю, і рукам, бо ці два дні без нього здавалися Вічністю* [15, с. 97] – пор.: **дати волю серцю** – ‘дозволяти собі розчулюватися, віддаватися своїм почуттям’ [25, с. 177];

защеміло серце – ‘хто–небудь сумує, журиться’: *Серце йому враз защеміло, притиснув скрипку до грудей, а вона зітхнула всіма струнами, припавши до нього* [15, с. 20]; *Защеміло серце у пана, і, поки слуги виносили з долини його непритомну дружину, він приступив до ями і намацав палицею її дно, ніби хотів упевнитися, що то не сон, бо не міг вкласти у свою голову таку нелюдську жорстокість рідної матері* [15, с. 150] – пор.: **защеміло серце** – ‘хто–небудь сумує, журиться’ [25, с. 642];

не відчувати під собою землі – ‘бути у назвичайно піднесеному стані’: *Євдокія прибирала в хаті, поралася у стайні, варила вечерю, накривала на стіл,*

не відчуваючи під собою землі [15, с. 144] – пор.: *не відчувати під собою землі* – ‘бути у назвичайно піднесеному стані’ [25, с. 772];

не знаходити собі місця – ‘бути дуже схвильованим, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій’: *Федючка не шукала собі роботи, бо її огортав такий неспокій, що не знаходила собі місця в хаті* [15, с. 223]; *Євдокія у страшному розпачі не знаходила собі місця* [15, с. 268] – пор.: *не знаходити собі місця* – ‘бути дуже схвильованим, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій’ [25, с. 270];

похолола кров – ‘кому–небудь дуже страшно, моторошно, тривожно і т.ін.’: *Кров похолола в його жилах* [15, с. 25] – пор.: *похолола кров* – ‘кому–небудь дуже страшно, моторошно, тривожно і т.ін.’ [25, с. 315];

разюче місце – ‘те, що найбільше турбує когось, що є причиною чиїх–небудь переживань, неприємностей і т.ін.’: *У Євдокії знову оголилося разюче місце* [15, с. 140] – пор.: *разюче місце* – ‘те, що найбільше турбує когось, що є причиною чиїх–небудь переживань, неприємностей і т.ін.’ [25, с. 395];

розпирати груди – ‘охоплювати, переповнювати кого–небудь (про певні почуття, переживання і т.ін.)’: *Щастя розпирало Іванові груди* [15, с. 219] – пор.: *розпирати груди* – ‘охоплювати, переповнювати кого–небудь (про певні почуття, переживання і т.ін.)’ [25, с. 613];

серце болить – ‘хто–небудь тяжко переживає з якогось приводу’: *Мене серце болить, коли ти сумна із самого рання, це кладе печать на увесь день, тому починати його треба завжди з радістю* [15, с. 142] – пор.: *серце болить* – ‘хто–небудь тяжко переживає з якогось приводу, уболіває, тривожиться за кого–, що–небудь’ [25, с. 640];

серце їсти – ‘переживати, журитися, каратися, мучитися і т.ін.’: *Ще Ленін мудрим людям повідкривав очі, а я тут мушу з вами, темними, своє серце їсти* [15, с. 119]; *Але шкода Повішенички, бідна жінка серце своє з’їла з тим*

Омельком [15, с. 135] – пор.: **серце їсти** – ‘переживати, журитися, каратися, мучитися і т.ін.’ [25, с. 283];

сягнути в саме серце – ‘дуже хвилювати, тривожити’: *А цей Соколюк, ніби сягнув йому в саме серце, і вихопив з його великого згарища яскраву головню людяності, що ще не догоріла, та ще й завзято гасив її обливаючи щедрою синявою проникливих очей* [15, с. 264] – пор.: **сягнути в саме серце** – ‘дуже сильно, надзвичайно тривожити’ [25, с. 642];

якась муха вкусила – ‘сердитий’: *Якась його муха з самого рання вкусила, хіба ти не зауважив?...* [15, с. 40] – пор.: **якась муха вкусила** – ‘сердитий’ [25, с. 412].

3. Фізично–емоційний стан особи:

виступив холодний піт – ‘хто–небудь дрижить від нервового збудження, страху, холоду і т. ін.’: *У Соколюка виступив на скронях холодний піт, і в цю ж мить кинджали приглушеного, але пронизливого крику уп'явся йому в серце* [15, с. 244] – пор.: **виступив холодний піт** – ‘хто–небудь дрижить від нервового збудження, страху, холоду і т. ін.’ [25, с. 516];

врости в землю – ‘завмерти, залякнути на місці від великої несподіванки чи сильного хвилювання, страху тощо’: *Відсутність гомону і сміху, самотність і спокій, що в ній оселилися на довгі роки, не давали руху, потрібного для життя, і в такому заціпенінні вона горбилась, вросла в землю все глибше і глибше, по самі вікна* [15, с. 16] – пор.: **врости в землю** – ‘завмерти, залякнути на місці від великої несподіванки чи сильного хвилювання, страху тощо’ [25, с. 130];

горіли очі – ‘чий–небудь вигляд виражає якісь почуття, емоції (збудження, гнів, радість і т.ін.)’: *Ти би виділа, як горіли його очі* [15, с. 139] – пор.: **очі горять** – ‘чий–небудь вигляд виражає якісь почуття, емоції (збудження, гнів, радість і т.ін.)’ [25, с. 476];

дрижаки били – ‘хто–небудь тремтить, трясеться від холоду, страху, нервового напруження, хворобливого стану і т.ін.’: *Хлоця після цього стали бити дрижаки* [15, с. 232] – пор.: **дрижаки били** – ‘хто–небудь тремтить, трясеться від холоду, страху, нервового напруження, хворобливого стану і т.ін.’ [25, с. 219];

заламувати (ломити) руки – ‘жестами, виглядом виражати переживання, страждання, хвилювання і т.ін.’: *Розказувала Катерина щось страшне і незвичайне, бо Федючка заламувала руки і з напівплачем промовляла: «Йой, Боже наш, Боже», і промовляла так голосно, що всі сусіди довкола теж вискакували з хат і з острахом наближались до Соколюкових воріт* [15, с. 134]; *Мати благала сина, ломлячи руки, щоб опам'ятався, не каламутив панської крові, але все було марно* [15, с. 148] – пор.: **заламувати (ломити) руки** – ‘жестами, виглядом виражати переживання, страждання, хвилювання і т.ін.’ [25, с. 325];

залитися рум'янцем – ‘почервоніти від сорому, хвилювання, збудження і т.ін.’: *Сором заливав густим рум'янцем її личко* [15, с. 169] – пор.: **залитися рум'янцем** – ‘почервоніти від сорому, хвилювання, збудження і т.ін.’ [25, с. 243];

змінитися на лиці – ‘набувати незадоволеного, часом нездорового і ті ін. виразу (обличчя) у зв'язку з чим–небудь’: *Соколюк змінився на лиці, на ньому виступила не злість, ні, і навіть не образа, а, швидше за все, біль чи що...* [15, с. 66]; *... єхидно цідив крізь зуби Попов, міняючись на лиці* [15, с. 274] – пор.: **змінитися на лиці** – ‘набувати незадоволеного, часом нездорового і ті ін. виразу (обличчя) у зв'язку з чим–небудь’ [25, с. 391];

наливатися кров'ю – ‘червоніти від злості, напруження і т. ін.’: *Очі наливалися кров'ю, здавалося, що ось–ось з нього вискакуватимуть уже нутроці, як раптом він відчув гіркий присмак і зі стогоном виверг на дошки*

жовто–сіру драглисту і неймовірно смердючу масу [15, с. 232] – пор.: *наливатися кров'ю* – ‘червоніти від злості, напруження і т. ін.’ [25, с. 422];

опустити руки – ‘ставати бездіяльним, байдужим до всього, збайдужіти’: *Сумно опустила руки й очі, як з'явився Соколюк* [15, с. 125] – пор.: *опустити руки* – ‘ставати бездіяльним, байдужим до всього, збайдужіти’ [25, с. 468];

прийти до пам'яті – ‘опам'ятатися, заспокоїтися (після збентеження, хвилювання і т.ін.)’: *Якби не Соколюк, то хто знає, чи би й прийшла до пам'яті* [15, с. 261] – пор.: *прийти до пам'яті* – ‘опам'ятатися, заспокоїтися (після збентеження, хвилювання і т.ін.)’ [25, с. 561];

прийти до себе – ‘опам'ятатися, заспокоїтися, отямитися (після страху, хвилювання)’: *Там вона прийшла до себе, але додому прийде завтра удосвіта* [15, с. 19]; – *Кажіть же, Михайлихо, бійтеся Бога, кажіть, що є, і прийдіть до себе трохи, ну!* – *сіпала Федючку за руки Дрисиха* [15, с. 224] – пор.: *прийти до себе* – ‘опам'ятатися, заспокоїтися, отямитися (після страху, хвилювання)’ [25, с. 561];

сипати іскрами з очей – ‘поглядом виявляти гнів’: *Мітрофанов сипав іскрами з очей, аж тряслося величезне підборіддя, що поглинало всю його шию і розливалось масно по грудях* [15, с. 197] – пор.: *сипати іскрами з очей* – ‘поглядом виявляти гнів’ [25, с. 647];

ходити ходором – ‘посилено трястися, смикатися’: *«Як можна батькові бити так свою дитину, таку завжди привітну, працелюбну та красну?»* – *думав Оленюк і вилиці його ходили ходором від злості* [15, с. 10]; *Цю контору поодиночі треба брати, – думав, аж вилиці ходили ходором* [15, с. 121] – пор.: *ходити ходором* – ‘посилено трястися, смикатися’ [25, с. 749].

Тематична група нараховує 49 фразеологічних одиниць, серед яких переважають фразеологізми на позначення фізичного стану людини. Підгрупи

на позначення емоційного та фізично–емоційного стану людини представлені дещо меншою кількістю фразем.

III. У тематичній групі на позначення якості, ознаки, стану предмета, явища, дії виокремлюємо підгрупи, що вербалізують:

1. Якість, ознаки, спосіб дії:

бачити на свої очі – ‘безпосередньо, особисто, в дійсності’: *Батько після цього не захотів його бачити ані у своїй хаті, ані на свої очі, тільки мати плакала тяжко, бо ж син, рідний син!* [15, с. 204] – пор.: **бачити на свої очі** – ‘безпосередньо, особисто, в дійсності’ [25, с. 475];

від щирого серця – ‘щиро, з добрим наміром’: *Я не забираю назад те, що даю від щирого серця* [15, с. 66] – пор.: **від щирого серця** – ‘щиро, з добрим наміром’ [25, с. 643];

до гробу – ‘до кінця життя, до самої смерті’: *Люди поміж себе сміялися з нього і говорили, що він собі в одному місці червону «звізду» запалив і вона тепер його пече, тому він так розпинається, а ще кажуть, що Омелько перший раз оженився на дівці, а другий – на партії і вже, певно, до гробу буде їй вірним* [15, с. 116] – пор.: **до гробу** – ‘до кінця життя, до самої смерті’ [25, с. 172];

з важким серцем – ‘у гнітючому стані, в тривозі, у передчутті чогось неприємного’: *Соколюк підняв із землі сапку і з важким серцем покинув сина* [15, с. 126] – пор.: **з важким серцем** – ‘у гнітючому стані, в тривозі, у передчутті чогось неприємного’ [25, с. 643];

красчком ока – ‘непомітно для інших, крадькома’: *Чому бодай красчком ока не глигнула крізь окуляр вселюдського бачення, як то може виглядати, як то може здаватися людям збоку?* [15, с. 160] – пор.: **красчком ока** – ‘непомітно для інших, крадькома’ [25, с. 309];

на виду – ‘зовні’: *Та й ти на виду* змінилася, як він пішов [15, с. 218] – пор.: **на виду** – ‘зовні’ [25, с. 70];

на ділі – ‘фактично, насправді’: *Ти все довів на ділі* [15, с. 95] – пор.: **на ділі** – ‘фактично, насправді’ [25, с. 204];

на свою голову – ‘на шкоду собі’: *Не шукайте нової біди на свою голову* [15, с. 289] – пор.: **на свою голову** – ‘на шкоду собі’ [25, с. 159];

на смерть – ‘так, що наступила чиясь кончина, загибель’: *Але якщо ви не пошлете мене і мою сім'ю на смерть і охрестите хлопчика, то можете сподіватися на його зцілення, бо більше перепон я не бачу* [15, с. 281] – пор.: **на смерть** – ‘так, що наступила чиясь кончина, загибель’ [25, с. 669];

не по собі – ‘кому–небудь незручно, ніяково або неприємно’: *Євдокії чомусь зробилося не по собі, аж по спині пробігли мурашки* [15, с. 146]; – *Я не піду, я не можу після того всього її видіти та ще й там разом з нею щось робити, мені чогось не по–собі* [15, с. 191] – пор.: **не по собі** – ‘кому–небудь незручно, ніяково або неприємно’ [25, с. 675];

розуміти з півслова – ‘відразу, без довгих пояснень’: *«Цей чоловік таки незвичайний, він ніби вгадує мої думки і бажання, розуміє з півслова, дарма я його так боялася», – думала собі Євдокія, стоячи навпроти вікна і розглядаючи на фоні досвітньої заграви міцне і привабливе тіло Соколюка, що до пояса голий обливався холодною водою* [15, с. 127] – пор.: **розуміти з півслова** – ‘відразу, без довгих пояснень’ [25, с. 505];

сказати в очі – ‘прямо, відверто і т.ін.’: – *Зачекайте, мамо, най вона мені в очі скаже, коли то таке було, аби я клявся або обіцяв, що по коляді старостів до неї буду засилати* [15, с. 104] – пор.: **сказати в очі** – ‘прямо, відверто і т.ін.’ [25, с. 474];

як баран на нові ворота – ‘спантеличено, виражаючи повне нерозуміння, здивування’: *Іван витріщив на Катерину очі, як баран на нові ворота* [15, с. 77] – пор.: **як баран на нові ворота** – ‘спантеличено, виражаючи повне нерозуміння, здивування’ [25, с. 23];

як кітка на сало – ‘ласо, жадібно, заздрісно’: – *А ти б, Юстинко, відай до себе тулила, бо позираєш на нього, як кітка на сало, га?* [15, с. 48] – пор.: **як кіт на сало** – ‘ласо, жадібно, заздрісно’ [25, с. 298];

як на долоні – ‘дуже добре, чітко, виразно’: *Кожен камінчик гойдався, як на долоні* [15, с. 13] – пор.: **як на долоні** – ‘дуже добре, чітко, виразно’ [25, с. 214];

як ошпарена – ‘дуже швидко, несподівано, рвучко і т.ін.’: *Євдокію раптом охопив страшний переляк, і вона, як ошпарена, вискочила з хати* [15, с. 71] – пор.: **як ошпарений** – ‘дуже швидко, несподівано, рвучко і т.ін.’ [25, с. 479];

як циган сонцем – ‘дуже сильно або вправно’: – *Е ні, Іване, ти словами крутиш, як циган сонцем* [15, с. 106] – пор.: **як циган сонцем** – ‘дуже сильно або вправно’ [25, с. 757].

2. Позначення міри, вияву ознаки, дії:

у вогонь і воду – ‘куди завгодно; на все’: *А вона не перечила, бо теж не могла вже без нього жити і готова була йти за ним у вогонь і воду* [15, с. 148] – пор.: **в вогонь і воду** – ‘куди завгодно; на все’ [25, с. 120];

не з медом – ‘скрутно, тяжко і т.ін.’: *Як ся візьмуть за тебе, то й мені з дітьми не з медом буде* [15, с. 186] – пор.: **не з медом** – ‘скрутно, тяжко і т.ін.’ [25, с. 384];

не на жарт – ‘по–справжньому, цілком серйозно’: – *Йой, не знаю, жіночки, – не на жарт перейнялася Федюччиною тривогою Анна, – не можу*

сама допитатися [15, с. 224] – пор.: **не на жарт** – ‘по-справжньому, цілком серйозно’ [25, с. 234];

ні бум–бум не розуміти – ‘зов-сім нічого’: *Рік у нас просидів і ні бум–бум по нашому не розумів, так мусів і забратися на свій Донбас, – підступалася ближче до Омелька стара Дрисиха* [15, с. 131] – пор.: **ні бум–бум не розуміти** – ‘зов-сім нічого’ [25, с. 48];

по вінця – ‘повністю, до кінця’: *Його очі були по вінця сліз* [15, с. 28] – пор.: **по вінця** – ‘повністю, до кінця’ [25, с. 110];

як зіницю ока – ‘дуже пильно’: *Соколюк, як зіницю ока, оберігав від сина Євдокію, вгамовував його, як тільки міг* [15, с. 125] – пор.: **як зіницю ока** – ‘дуже пильно’ [25, с. 265];

як ковальський міх – ‘дуже шумно, важко тощо’: *Ну, якого він дідька тут сидить і сопє, як ковальський міх?* [15, с. 42] – пор.: **як ковальський міх** – ‘дуже шумно, важко тощо’ [25, с. 398];

як мокро горить – ‘дуже повільно, мляво, не поспішаючи і т.ін.’: – *То не робіть, як мокро горить, коли дотягнути хочете* [15, с. 122] – пор.: **як мокро горить** – ‘дуже повільно, мляво, не поспішаючи і т.ін.’ [25, с. 402];

як пень – ‘дуже’: *А чого–с вчора в очі їй це не вичитав, а мовчав, як пень?* [15, с. 94] – пор.: **як пень** – ‘уживається для підсилення, підкреслення якої–небудь ознаки, дії, якогось стану і т. ін.; дуже’ [25, с. 488];

як рукою зняло – ‘дуже швидко, раптово минуло, зникло щось’: – *Та що ви, мені вже нічого не бракує, після купелі як рукою зняло, дякую вам...* [15, с. 130] – пор.: **як рукою зняло** – ‘дуже швидко, раптово минуло, зникло щось’ [25, с. 271].

3. Стан предмета, явища:

милувати око – ‘привертати увагу, приваблювати своїм виглядом’: *Відслуживши вже й німцям, вони виглядали досить ефектно і милували око оригінальною формою* [15, с. 199] – пор.: **милувати око** – ‘привертати увагу, приваблювати своїм виглядом’ [25, с. 388];

ходити ходором – ‘дуже дрижати, двигтіти, хитатися’: *Музики грали коломиїку і, здавалося, що й хата ходить ходором* [15, с. 57]; *Таця починала ходити ходором в її руках, і він заквапився їй допомогти* [15, с. 201] – пор.: **ходити ходором** – ‘дуже дрижати, двигтіти, хитатися’ [25, с. 749].

Зафіксовано 29 фразеологічних одиниць. Переважають фразеологізми на позначення якості, ознаки дії, способу дії.

IV. Тематичну групу на позначення мовленнєвої та мисленнєвої діяльності ділимо на дві підгрупи:

1. Позначення мовленнєвої діяльності:

давати волю язикові – ‘дозволяти собі говорити зайве’: – *Добром ся не скінчить, ще раз тобі кажу, як будеш давати волю язикові* [15, с. 187] – пор.: **давати волю язикові** – ‘дозволяти собі говорити зайве’ [25, с. 177];

забирати свої слова назад – ‘відмовлятися від сказаного раніше’: *Я забираю свої слова назад, а вас прошу, дуже прошу: заступіться за бідну Марійку, вона така добра, вона не винна, що...* [15, с. 206] – пор.: **забирати свої слова назад** – ‘відмовлятися від сказаного раніше’ [25, с. 43];

крутити словами – ‘говорити неправду, не те, що треба, ухилятися від прямої відповіді’: – *Е ні, Іване, ти словами крутиш, як циган сонцем* [15, с. 106] – пор.: **крутити словами** – ‘говорити неправду, не те, що треба, ухилятися від прямої відповіді’ [25, с. 318];

крутити хвостом – ‘говорити неправду, ухиляючись від прямої відповіді і т.ін., уникаючи чогось’: *Ну що ж, дівко, покрути трохи хвостом, а*

там я тобі його вкорочу попри саму гузицю... [15, с. 75] – пор.: **крутити хвостом** – ‘говорити неправду, ухиляючись від прямої відповіді і т.ін., уникаючи чогось’ [25, с. 317];

мовчати, як риба – ‘нічого не говорити’: *Та й ти досі мовчала, як риба* [15, с. 44] – пор.: **мовчати, як риба** – ‘нічого не говорити’ [25, с. 597];

молоти язиком – ‘вести несерйозні розмови, займатися пустими балачками’: – *Не знаю, я свічок Галині не тримала, а язиками що хочеш змелють* [15, с. 95] – пор.: **молоти язиком** – ‘вести несерйозні розмови, займатися пустими балачками’ [25, с. 404];

плескати язиками – ‘базікати, теревенити’: *Тимофій відніс дівчину до крайньої хати, де жила його самотня тітка, щоб менше очей її бачило і менше язиків про неї плескало* [15, с. 10] – пор.: **плескати язиками** – ‘базікати, теревенити’ [25, с. 518];

повернути язиком – ‘примусити себе сказати що–небудь’: *Євдокія не могла повернути язиком від несподіванки* [15, с. 28] – пор.: **повернути язиком** – ‘примусити себе сказати що–небудь’ [25, с. 524];

прийшлося до слова – ‘випала нагода сказати щось, додати що–небудь до сказаного’: – *Я не знаю, просто прийшлося до слова* [15, с. 153] – пор.: **прийшлося до слова** – ‘випала нагода сказати щось, додати що–небудь до сказаного’ [25, с. 561];

роззявити рота – ‘починати говорити, висловлювати якесь бажання’: *Тільки роззявиш рота, як він знову й знову згадує про якісь свої папери* [15, с. 240] – пор.: **роззявити рота** – ‘починати говорити, висловлювати якесь бажання’ [25, с. 609];

чесати язиками – ‘вести несерйозні, пусті розмови’: *А ваше діло допомагати тепер цей комунізм будувати, щиросердно працювати, а не*

сплітатися по вулицях та язиками повітря чесати [15, с. 119] – пор.: *чесати язиками* – ‘вести несерйозні, пусті розмови’ [25, с. 763].

2. Позначення мисленнєвої діяльності:

лізти в голову – ‘настирливо з'являтися у свідомості’: *Подивилася–м на свої паски, та й погане саме в голову полізло* [15, с. 155] – пор.: *лізти в голову* – ‘настирливо з'являтися у свідомості’ [25, с. 344];

снувати думку – ‘обдумувати щось, думати над чим–небудь’: *Дивно, – снувала думку, йдучи назад до хати, – Катерина, ніби посиділа не в хаті, а у мені, бо відчула і мій дурний неспокій, і навіть це безглузде, безпідставне щастя* [15, с. 141] – пор.: *снувати думку* – ‘обдумувати щось, думати над чим–небудь (перев. слухаючи щось)’ [25, с. 673].

У цій групі ми зафіксували 13 фразеологізмів. Переважають фразеологізми на позначення мовленнєвої діяльності. Підгрупа на позначення мисленнєвої діяльності представлена 2 фраземами.

V. У тематичній групі на позначення періоду, часу, місця, відстані та кількості виділяємо такі підгрупи:

1. Місце, напрям дії:

за тридев'ять земель – ‘дуже далеко’: *Наприклад, послати когось за тридев'ять земель по живу і мертву воду, бо казали б, що без неї ви також безсилий!* [15, с. 281] – пор.: *за тридев'ять земель* – ‘дуже далеко’ [25, с. 719];

з очей – ‘геть, від себе’: *Може йому з очей?* [15, с. 223] – пор.: *з очей* – ‘геть, від себе’ [25, с. 472];

куди очі дивляться – ‘будь–куди, навмання’: *І як не каялася, як не просилася пані, мусила піти з маєтку куди очі дивляться* [15, с. 151] – пор.: *куди очі дивляться* – ‘будь–куди, навмання’ [25, с. 475];

світ за очі – ‘невідомо куди, у безвість’: *Ох, ніти б звідси світ за очі і про все забути* [15, с. 64] – пор.: *світ за очі* – ‘невідомо куди, у безвість’ [25, с. 634].

2. Кількість:

жабам по коліна – ‘неглибоко, зовсім мало’: *Як мені було десять років, я пустилася перейти вбрід ріку, бо вода була така прозора, що здавалася жабам по коліна* [15, с. 13] – пор.: *жабі по коліна* – ‘неглибоко, зовсім мало’ [25, с. 305];

мішок розв'язався – ‘дуже–багато чого–небудь’: *Мішок розв'язався, і посипалося одне за одним ще п'ятеро* [15, с. 99] – пор.: *як мішок розв'язався* – ‘дуже–багато чого–небудь’ [25, с. 399];

як кіт наплакав – ‘дуже мало’: *Я виджу, що у вас жалю до рідної доньки, як кіт наплакав, то я не буду до вашого жалю промовляти* [15, с. 18] – пор.: *як кіт наплакав* – ‘дуже мало’ [25, с. 298];

як маку – ‘дуже багато’: *Народу було як маку в церкві, тому Євдокія і Соколюк стояли надворі* [15, с. 159] – пор.: *як маку* – ‘дуже багато’ [25, с. 365].

3. Період, час:

з діда–прадіда – ‘споконвіку, одвічно’: *Та ж ви знаєте ту фамілію з діда–прадіда і що вона може* [15, с. 225] – пор.: *з діда–прадіда* – ‘споконвіку, одвічно’ [25, с. 201];

з молоком матері – ‘від народження, з перших днів життя’: *Але ж наука, що ввійшла з молоком матері зазвичай виходить тільки з душею, то що ж сталося з вами?* [15, с. 280] – пор.: *з молоком матері* – ‘від народження, з перших днів життя’ [25, с. 403];

ще чорти навкулачки не билися – ‘дуже рано’: – *Омелько? Та нині ще чорти навкулачки не билися, як він уже чогось по селі нипав* [15, с. 116] – пор.: *ще чорти навкулачки не билися* – ‘дуже рано’ [25, с. 771].

Ця тематична група нараховує 11 фразем, серед яких переважають фразеологічні одиниці на позначення місця, напрямку дії; кількості.

VI. Тематична група на позначення характеристики, властивості та якості особи / неособи складається з 4 фразем:

мов застуканий (спійманий) на гарячому – ‘викритий на місці злочину або на чомусь осудливому, протизаконному’: *Іван, щойно намірений повертати в бік Катерини, здригнувся, мов застуканий на гарячому, і зніяковіло поплівся на той клятий поклик до гурту, обминаючи дівчину* [15, с. 31]; *Євдокія застигла, наче злодій, спійманий на гарячому* [15, с. 63] – пор.: *застукати на гарячому* – ‘викрити кого–небудь, підстерігши його на місці злочину або на чомусь осудливому, протизаконному і т. ін.’ [25, с. 128];

не до душі – ‘невідповідний чиїм–небудь смакам, уподобанням’: – *Мені не до душі той Гулін* [15, с. 213] – пор.: *до душі* – ‘відповідний чиїм–небудь смакам, уподобанням’ [25, с. 231];

як з клоччя батіг – ‘поганий, нікудишній, зовсім непридатний для чогось, ніякий’: – *Ха–ха–ха... ой, з того молодого батяр, як з клоччя батіг!* [15, с. 47] – пор.: *як з клоччя батіг* – ‘поганий, нікудишній, зовсім непридатний для чогось, ніякий’ [25, с. 23];

як нова копійка – ‘чепурний, охайно одягнений, чистий’: *А Галина, якби ти виділа, вже як нова копійка* [15, с. 138] – пор.: *як нова копійка* – ‘чепурний, охайно одягнений, чистий’ [25, с. 307].

VII. Тематична група на позначення зовнішнього вигляду особи налічує 2 фраземи:

з іншого тіста – ‘не схожий на когось, не однаковий з ким–небудь’: *А він був такий величавий, такий незвичайний, наче з іншого тіста* [15, с. 5] – пор.: *з іншого тіста* – ‘не схожий на когось, не однаковий з ким–небудь’ [25, с. 713];

одним миром мазані – ‘дуже схожі між собою в чомусь’: *Та ж вони оба одним миром мазані!* [15, с. 260] – пор.: *одним миром мазані* – ‘дуже схожі між собою в чомусь (перев. негативному); однакові (про людей)’ [25, с. 363].

VIII. У тематичній групі на позначення абстрактних явищ виділяємо 2 фраземи:

і сліду не лишилось – ‘щось безслідно зникло, назавжди забулося і т.ін.’: – *Скажіть йому, – промовила рішуче, – що я таки вже забираюся, і сліду за мною не лишилось!* [15, с. 85] – пор.: *і сліду не лишилось* – ‘щось безслідно зникло, назавжди забулося і т.ін.’ [25, с. 341];

нема ради – ‘відсутня будь–яка можливість виправити становище’: *Нема йому ради: «Слава Йсусу» не кажи, а товаришем величай, бо він представник совєцької влади* [15, с. 216] – пор.: *нема ради* – ‘відсутня будь–яка можливість виправити становище’ [25, с. 432].

IX. Тематична група фразем на позначення місця людини у суспільстві та позначення споріднености між людьми нараховує 1 фразему:

велике цабе – ‘поважна особа, яка займає велику посаду або має великий вплив у суспільстві, в колективі’: – *Знайшлося мені велике цабе, щоб кожен вечір дивитися!* [15, с. 74] – пор.: *велике цабе* – ‘поважна особа, яка займає велику посаду або має великий вплив у суспільстві, в колективі’ [25, с. 754].

X. Тематична група на позначення лайливих слів, прокльонів та іронії налічує 1 фразему:

цур з ними – ‘уживається для вираження незадоволення ким–, чим–небудь, несхвалення чогось’: – *Та цур нам з ними, при святій неділі не згадуймо!* [15, с. 217] – пор.: *цур з ними* – ‘уживається для вираження незадоволення ким–, чим–небудь, несхвалення чогось’ [25, с. 758].

Усього ми зафіксували 192 традиційні фразеологізми, які поділили на 10 груп. Марія Дзюба найчастіше використовує фраземи на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності з будь–ким, будь–чим; фізично–емоційного стану особи; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії. Найменш репрезентативними є тематичні групи на позначення місця людини у суспільстві та спорідненості між людьми, а також на позначення лайливих слів, прокльонів та іронії, що налічують по 1 фраземі. За допомогою традиційних фразеологічних одиниць письменниця описує життя, стосунки, побут людей, їх почуття, характеризує поведінку, дії, вчинки, зовнішній вигляд.

2.2. Трансформація фразеологізмів у романі «Укриті небом»

Трансформація фразеологізмів – це стилістичний засіб, за допомогою якого автор розширює традиційні фразеологічні одиниці, надаючи їм додаткового значення, посилює експресивність, стилістично вирізняючи їх у творі.

У романі Марії Дзюби ми виокремили такі групи трансформованих фразеологізмів:

I. Тематична група на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь–ким, будь–чим представлена підгрупами, що характеризують:

1. Дію, вчинки, поведінку людини:

блиснути очицями – ‘глянути на кого–небудь з певним виразом (злості, докору, радості)’: *Галина блиснула маленькими очицями, розпливлася у*

посміщці і, закинувши назад голову, посунула на Івана [15, с. 104] – пор.: *блиснути очима* – ‘глянути на кого–небудь з певним виразом (злості, докору, радості)’ [25, с. 33]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонента *очі* зі зменшувальним значенням *очиці*;

вирвало з лиця світу – ‘знищити, розгромити, знешкодити’: *Аби вас із корінням вирвало з лиця світу без моєї голови!* [15, с. 107] – пор.: *змести з лиця землі* – ‘знищити, розгромити, знешкодити’ [25, с. 267]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

вирости на дверях – ‘несподівано з'явитися де–небудь’: *Стривожена Федючка ще думала, що має відповісти, як на дверях раптом виріс Іван* [15, с. 104] – пор.: *як з–під землі вирости* – ‘несподівано з'явитися де–небудь’ [25, с. 84]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

висунути ноги – ‘вийти звідкись або покинути щось’: *Федючка повільно, так, ніби її щось хапало за поли, висунула раптово обважнілі ноги з хати* [15, с. 220] – пор.: *винести ноги* – ‘втекти звідкись’ [25, с. 78]. Трансформована фраза набула іншого значення внаслідок заміни компонентного складу;

вступитись невидючими очима – ‘довго вдивлятися в кого–небудь’: *В ту ж мить Іван розплющив очі і сів, вступившись невидючими очима поперед себе* [15, с. 223] – пор.: *вступити очі* – ‘довго вдивлятися в кого–, що–небудь (перев. бездумно, не сприймаючи баченого)’ [25, с. 138]. Трансформація відбулася шляхом розширення компонентного складу означенням *невидючими*, що підсилило значення фразеологізму;

дивитися чужими очима – ‘інакше сприймати, оцінювати кого–небудь’: *Проте вона нині була не налаштована, як завжди, дивитися сама на себе збоку, чужими очима, обростати осторогами, наче реп'яхами* [15, с. 144] – пор.: *дивитися іншими очима* – ‘інакше сприймати, оцінювати кого–, що–

небудь' [25, с. 197]. Письменниця трансформувала фразеологізм шляхом заміни компонентного складу;

долити масла в полум'я – ‘підсилювати, розпалювати, збуджувати чимсь певне почуття, переживання, суперечку і т.ін.’: *А з часом знайдуться охочі в те полум'я масла долити* [15, с. 157] – пор.: **підлити масла у вогонь** – ‘підсилювати, розпалювати, збуджувати чимсь певне почуття, переживання, суперечку і т.ін.’ [25, с. 509]. Фразеологізм трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

зникнути з очей – ‘перестати бути видимим’: *Вона далеко та безжально обходить місце його приречення і зникає з очей...* [15, с. 83] – пор.: **зникнути з горизонту** – ‘перестати з’являтися десь’ [25, с. 270]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу, внаслідок чого змінилось значення фразеологізму;

кидати лупатими очима – ‘звертати увагу на кого–небудь’: *За тобою онде ще три стоять! – кидала лупатими очима позад себе, де, здригаючись, мовчки поралася біля корита з тістом вісімнадцятирічна Катерина, а на припічку тулилися до теплої печі ще дві її доньки–підлітки* [15, с. 4] – пор.: **кидати очима** – ‘звертати увагу на кого–небудь’ [25, с. 292]. Трансформація відбулася внаслідок розширення компонентного складу означенням *лупатими*, що надало негативного значення фразеологізму;

крути не верти – ‘що не роби, нічого не можна вдіяти’: *І переодягнутися теж треба, крути не верти* [15, с. 64] – пор.: **як не крути (не верти)** – ‘що не роби, нічого не можна вдіяти’ [25, с. 317]. Письменниця трансформувала фразеологізм, поєднавши два його варіанти;

міряти тупим поглядом – ‘оглядати кого–, що–небудь, вдивляючись або оцінюючи’: *Євдокія сиділа за весільним столом, міряючи тупим поглядом високий весільний коровай перед собою* [15, с. 42] – пор.: **міряти поглядом** –

‘оглядати кого–, що–небудь, вдивляючись або оцінюючи’ [25, с. 394]. Фразема трансформована шляхом розширення компонентного складу означенням *тупим*, що надало негативного значення фразеологізму;

накрити голову – ‘вийти заміж’: *Дякуй Богу, що голову накриєш та на добре газдівство підеш* [15, с. 4] – пор.: *покрити голову* – ‘вийти заміж’ [25, с. 536]. Фразеологізм трансформовано внаслідок заміни компонентного складу;

не мати клопоту – ‘не зазнавати неприємностей’: – *То збирайся, і аби я з тобою від цієї хвили не мав ніякого клопоту* [15, с. 41] – пор.: *мати халену* – ‘зазнавати неприємностей’ [25, с. 378]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу, внаслідок чого змінилося значення фразеологізму;

перенести на плечах свої недолі – ‘виконувати тяжкі, відповідальні обов'язки, долати якісь труднощі і т.ін. самостійно, без чієї–небудь допомоги’: *Я б ще переніс на плечах зо дві такі свої недолі, але на плечах – не на серці, бо кохання до цієї жінки–дівки стирає його на порох* [15, с. 156] – пор.: *нести тягар на своїх плечах* – ‘мати обтяжливі обов'язки, виконувати важку, велику за обсягом роботу, здійснювати якусь дуже складну справу’ [25, с. 434]. Фразему трансформовано шляхом заміни та розширення компонентного складу;

піднімати хвоста – ‘поводитися гонористо, самовпевнено, ставлячись до всіх з презирством’: *А тепер при тій своїй партії ади як кокоїжиться, ади як хвоста підняв!* [15, с. 132] – пор.: *піднімати носа* – ‘гордовито, самовпевнено триматися, ставитися до інших зневажливо’ [25, с. 511]. Письменниця трансформувала фразеологізм, змінивши компонентний склад;

повип'ячувати очі – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’: *Старі Федюки і сьогодні не сподівалися її відвідин, і*

хто що робив, так і завмер в тім ділі, лиш здивовані й тривожні очі на неї повип'ячували [15, с. 102] – пор.: *випріщити очі* – ‘широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т.ін.’ [25, с. 90]. Фразему трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

показувати коники – ‘робити що–небудь безглузде, нерозумне або діяти підступно’: – *А, не показуй–но отут мені коники!* [15, с. 92] – пор.: *викинути коники* – ‘робити що–небудь безглузде, нерозумне або діяти підступно’ [25, с. 72]. Трансформація фразеологізму відбулася шляхом заміни компонентного складу;

попасти на гачок – ‘опинитися у скрутному становищі’: – *Твоя правда, Катерино, сама–м почала, сама–м на свій гачок і попалася* [15, с. 137] – пор.: *попасти в тенета* – ‘опинитися у скрутному становищі, в несприятливих умовах’ [25, с. 542]. Фразему трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

поставити все з ніг на голову – ‘робити що–небудь зовсім іншим, навіть протилежним’: *Ви мене недобре зрозуміли і поставили все з ніг на голову!* [15, с. 175] – пор.: *поставити догори ногами* – ‘докорінно змінити що–небудь, зробити зовсім не таким, як було’ [25, с. 549]. Фразема набула іншого значення шляхом заміни та розширення компонентного складу;

почути ґрунт під ногами – ‘почувати себе твердо, впевнено, незалежно і т.ін.’: *Що ж, пора їй тут почути хоч якийсь ґрунт під ногами і таки знати, на чому вона стоїть* [15, с. 65] – пор.: *мати міцний ґрунт під ногами* – ‘почувати себе твердо, впевнено, незалежно і т.ін.’ [25, с. 374]. Трансформація відбулася шляхом скорочення компонентного складу;

провалитися крізь землю – ‘про бажання зникнути, щезнути (від сорому, ніяковості і т. ін.)’: *Євдокії від цього погляду захотілося раптом провалитися крізь землю, рука зів'яла, і вона насилу її утримувала простягнутою* [15, с. 66]

– пор.: *хоч крізь землю провалися* – ‘дуже неприємно, незручно, соромно і т.ін. комусь’ [25, с. 572]. Фразема набула іншого значення;

пустити міцне коріння – ‘прижитися, закріпитися, обжитися де–небудь’: *А людям треба бути обережними, не говорити зайвого, бо ця диявольська влада, здається, уже пустила міцне коріння* [15, с. 143] – пор.: *пустити коріння* – ‘прижитися, закріпитися, обжитися де–небудь’ [25, с. 587]. Фразему трансформовано шляхом розширення компонентного складу означенням *міцне*;

розмітувати очима іскри люті – ‘сердито, зі злістю дивитися’: *Розмітуючи очима іскри люті, перед Іваном постала раптом Галина* [15, с. 60] – пор.: *метати очима іскри* – ‘сердито, зі злістю дивитися’ [25, с. 386]. Трансформація відбулася через розширення компонентного складу;

стати цапки – ‘проявляти непокірність, упертість’: – *Гнат як ся зараз зірве, то Параня сама цапки стане* [15, с. 45] – пор.: *стати гопки* – ‘не погодитися з ким–, чим–небудь, запротестувати’ [25, с. 691]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу.

2. Діяльність у стосунках із будь–ким, будь–чим:

вивести на правду – ‘розказувати кому–небудь правду про що–небудь’: – *Мамо, лишіть нас самих, а я її вже виведу на правду, як вона того хоче, бо, здається, вона мала мене і за дурного, і за сліпого!* [15, с. 104] – пор.: *вивести на чисту воду* – ‘розказувати правду про що–небудь’ [25, с. 66]. Трансформація відбулася за допомогою скорочення та заміни компонентного складу;

вливати біду – ‘широ ділитися з ким–небудь найпотаємнішим’: *Я й рота не всіла розтулити, як вона вже за кілька кроків вливала свою біду іншій жінці* [15, с. 14] – пор.: *вливати душу* – ‘широ ділитися з ким–небудь найпотаємнішим’ [25, с. 75]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

виливати біль – ‘щиро ділитися з ким–небудь найпотаємнішим’: *Зроду чудовий його слух тепер ще більше загострився, і він брав свою флейту та палицю, незмінну супутницю, спускався в долину, теперішню Живородну, що буяла казковою природою, сідав собі серед трав і косиць або під корч калини чи ліщини і грав, виливаючи свій біль, самоту, сподівання і мрії своєї молодості, заскоченої зненацька темрявою сліпоти* [15, с. 147] – пор.: **виливати душу** – ‘щиро ділитися з ким–небудь найпотаємнішим’ [25, с. 75]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу;

впоперек горла – ‘зробитися остогидним, ненависним кому–небудь’: *Мало того, що мав собі вперту жінку, яка ошчасливила його недавно вже третьою донькою, з ними вкупі ще жили його мати та її сестра – Гафія, Павлова рідна тітка, прикра стара діва, бачте, хранителька доброї репутації Мацькового роду та отої, що вже впоперек горла, Божої правди* [15, с. 182] – пор.: **стояти кісткою поперек горла** – ‘зробитися остогидним, ненависним кому–небудь’ [25, с. 692]. Фразеологізм трансформовано шляхом скорочення компонентного складу;

дати доброї прикурки – ‘не поступатися кому–небудь у чомусь, зміцнювати свій вплив на когось’: *Та ще недавно було чути, що якась боївка таки тримається під Львовом і дає їм доброї прикурки!* [15, с. 177] – пор.: **дати прикурити** – ‘не поступатися кому–небудь у чомусь, зміцнювати свій вплив на когось’ [25, с. 180]. Письменниця трансформувала фразему, розширивши компонентний склад означенням *доброї*;

заступити очі – ‘повністю захопити кого–небудь, оволодіти кимсь’: *Заступив їм той, щез би, очі, і от що творять!* [15, с. 226] – пор.: **заступити світ** – ‘повністю захопити кого–небудь, оволодіти кимсь’ [25, с. 252]. Фразеологізм трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

звести зі світу – ‘доводити кого–небудь до загибелі, до смерті’: *Тому я зведу його зі світу!* [15, с. 111] – пор.: **зжити зі світу** – ‘доводити до загибелі, до смерті’ [25, с. 263]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу;

зробити знак – ‘повідомляти, інформувати кого–небудь про щось’: *Катерина зробила їй знак, і вони удвох вийшли надвір* [15, с. 218] – пор.: **дати знак** – ‘повідомляти, інформувати кого–небудь про щось’ [25, с. 183]. Фразеологізм трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

й волосина ніколи не впаде – ‘нічого не трапиться з ким–небудь’: – *А ви, виджу, дуже певні, що з вас уже й волосина ніколи не впаде?* [15, с. 184] – пор.: **і волосина не впаде з голови** – ‘з ким–небудь нічого не трапиться’ [25, с. 123]. Фразему трансформовано внаслідок скорочення компонентного складу;

його вийшло зверху – ‘здійснитися, відбутися, статися так, як хочеться кому–небудь’: *Не можу ж я так цього залишити, щоб його вийшло зверху!* [15, с. 195] – пор.: **вийти на його** – ‘здійснитися, відбутися, статися так, як хочеться кому–небудь’ [25, с. 72]. Письменниця трансформувала фразеологізм шляхом розширення компонентного складу;

кидати злісним оком – ‘засуджувати чиїсь вчинки, дії, поведінку і т.ін.’: *Двері безугавно рипали, впускаючи до хати молодиць та дітей, що щільним колом обступали дівчат, і випускаючи дорогоцінне тепло, через що Катерина продовжувала щедро підкидати дрова у піч, аж мати на неї крадькома кидала злісним оком, бо на тих дровах, що за вчора і сьогодні минулися, можна було б тиждень грітися в хаті* [15, с. 36] – пор.: **кидати недобрим оком** – ‘поглядом виражати осуд кого–небудь за певні вчинки, дію, поведінку і т. ін.’ [25, с. 292]. Фразеологізм трансформовано внаслідок розширення компонентного складу;

кістки перемиті та перескладані – ‘займатися пересудами, обмовляти кого–небудь’: *Всім кістки були перемиті та перескладані, а душі млинами*

язиків перемелені, вітрами реготу перевіяні, ситом пісень пересіяні... [15, с. 52] – пор.: **перемивати кістки** – ‘займатися пересудами, обмовляти кого–небудь’ [25, с. 496]. Трансформація відбулася за допомогою розширення компонентного складу;

колеса крутити – ‘перебувати в інтимних стосунках з ким–небудь або фліртувати з кимсь’: *Кажуть, що Хан його навмисне відправив, аби собі з нею тут колеса крутити, бо коли той був дома, то дуже воював та заважав їм* [15, с. 159] – пор.: **крутити роман** – ‘перебувати в інтимних стосунках з ким–небудь або фліртувати з кимсь’ [25, с. 318]. Письменниця трансформувала фразему шляхом заміни компонентного складу;

мати і за дурного, і за сліпого – ‘вважати кого–небудь нерозумним’: *Мамо, лишіть нас самих, а я її вже виведу на правду, як вона того хоче, бо, здається, вона мала мене і за дурного, і за сліпого!* [15, с. 104] – пор.: **мати за дурня** – ‘вважати кого–небудь нерозумним’ [25, с. 373]. Трансформація відбулася за допомогою розширення компонентного складу;

повідкривати очі – ‘викриваючи що–небудь, показувати комусь справжній стан речей, сутність чого–небудь’: *Ще Ленін мудрим людям повідкривав очі, а я тут мушу з вами, темними, своє серце їсти* [15, с. 119] – пор.: **відкривати очі** – ‘викриваючи що–небудь, показувати комусь справжній стан речей, сутність чого–небудь’ [25, с. 103]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

пожирати останні мости долі – ‘зробити неможливим повернення до когось, чогось’: *Тільки чим побороти те полум'я, що пожирає останні мости моєї долі?* [15, с. 157] – пор.: **спалити мости** – ‘зробити неможливим повернення до когось, чогось’ [25, с. 679]. Трансформація відбулася шляхом розширення компонентного складу;

потрясти за барки – ‘приму-шувати щось зробити’: *Та ти би ліпше зляпав того волоцюгу та **потряс за барки**, аби не дерся тепер догори та шукав собі дівок, а загнув трохи хвіст під себе* [15, с. 100] – пор.: **взяти за жабри** – ‘примушувати кого–небудь виконувати, робити щось’ [25, с. 40]. Фразему трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

рахувати ребра – ‘дуже сильно побити кого–небудь’: *Треба було не мені, а їй **ребра рахувати** ще від малечку, а за один раз не навчиш* [15, с. 20] – пор.: **поламати ребра** – ‘дуже сильно побити кого–небудь’ [25, с. 536]. Трансформація відбулася внаслідок заміни компонентного складу;

рити яму – ‘підступно, таємно готувати кому–небудь неприємність, шкодити’: *Ти людям таку **яму риєш**, що ся не лише сама, а й з усім своїм кодлом відьомським влізеш!* [15, с. 227] – пор.: **копати яму** – ‘підступно, таємно готувати кому–небудь неприємність, шкодити’ [25, с. 307]. Письменниця трансформувала фразеологізм шляхом заміни компонентного складу;

скувати поглядом – ‘позбавляти можливості вільно діяти’: *Та враз **погляд** цього незвичайного чоловіка **скував** його і заставив здригнутися* [15, с. 257] – пор.: **скувати руки** – ‘позбавляти кого–небудь можливості вільно поводити себе, діяти’ [25, с. 658]. Внаслідок заміни компонентного складу змінилось значення фразеологізму;

щипнути за серце, за очі – ‘дуже розчулювати, хвилювати кого–небудь’: *Жінки навмисне викинули з пісні слова «моя мамко», щоб замінити їх словами «мій батеньку», і ця заміна **щипнула Євдокію за серце, а потім за очі*** [15, с. 37] – пор.: **ущемити за серце** – ‘глибоко вразити, схвилювати кого–небудь чимсь’ [25, с. 738]. Фразему трансформовано шляхом розширення компонентного складу;

як бритвою ріже – ‘неприємно вражати, образати кого–небудь’: *Навіть у мій бік не дивилася, не можна було їй підступитися до неї, бо як глипне – як бритвою ріже, та ще їй кепкує і водно проганяє* [15, с. 39] – пор.: **різати ножем** – ‘неприємно вражати, образати кого–небудь’ [25, с. 599]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу.

3. Позначення спостережливості, уважності, пильності:

заглядати в очі – ‘пильно дивитися у що–, за що–, крізь що–небудь і т. ін., намагаючись побачити когось, щось’: *А тим часом Іван носився в танці з Галиною, яка то дзвінко сміялася, настирливо заглядаючи йому в очі, то жагуче щось шептала в саме вухо, неприємно заприскуючи його слиною* [15, с. 56] – пор.: **дивитися в очі** – ‘пильно дивитися у що–, за що–, крізь що–небудь і т. ін., намагаючись побачити когось, щось’ [25, с. 198]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу;

не зводити очей – ‘пильно спостерігати, не відриваючи очей, погляду’: *Та на диво їй він, відшукавши її очима в гурті, більше їх з неї не зводив* [15, с. 54]; *Василеві збитки ліквідував мовчки і майже не зводив з неї очей* [15, с. 125]; *Він при кожній нагоді не зводив очей з Євдокії, яку поглинули передвеликодні клопоти* [15, с. 156]; *Та вона очей з нашого жеребчика не зводить!* [15, с. 217]; *Соколюк не зводив з дверей очі* [15, с. 266] – пор.: **не зводити погляду** – ‘пильно дивитися на кого–, що–небудь’ [25, с. 260]. Фразему трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

пролунити пультани – ‘пильно, уважно або з цікавістю дивитися на кого–, що–небудь’: *Пролуни добре свої пультани, хто?* [15, с. 132] – пор.: **вилунити очі** – ‘пильно, уважно або з цікавістю дивитися на кого–, що–небудь’ [25, с. 90]. Фразеологізм трансформовано внаслідок заміни компонентного складу діалектизмом *пультани* ‘очі’.

4. Трудова діяльність:

за двоїх робити – ‘важко працювати’: *Він хлопець міцний, за двоїх робить, як захоче* [15, с. 126] – пор.: *працювати за двох* – ‘дуже багато’ [25, с. 190]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу;

ледве ноги приволочити – ‘не мати змоги нормально йти (від старості, втоми, переживань і т. ін.)’: *Пам'ятаю, десь через півтора роки по тому страшному горю, коли батько зійшовся з твоєю мачухою, стався з ними такий випадок: наробилися у полі обоє, що ледве ноги приволочили додому, а батько, як колись, при першій жінці, дістав свою скрипку, сів та порозі та як заграє – аж соловей забув тьохкати* [15, с. 14] – пор.: *ледве ноги нести* – ‘не мати змоги нормально йти (від старості, втоми, переживань і т. ін.)’ [25, с. 433]. Фразеологізм трансформовано за допомогою заміни компонентного складу;

перевернути гору роботи – ‘зробити дуже багато’: *Ти цілу ніч не спала і гору роботи перевернула вчора* [15, с. 166] – пор.: *перевернути гори* – ‘зробити дуже багато’ [25, с. 490]. Трансформація відбулася шляхом розширення компонентного складу.

У цій тематичній групі ми зафіксували 52 фразеологізми, серед яких переважають фраземи на позначення дій, вчинків, поведінки людини.

II. У тематичній групі на позначення фізично–емоційного стану особи виділяємо такі підгрупи:

1. Фізичний стан особи:

бризнули сльози – ‘хто–небудь почав плакати’: *У Марійки бризнули сльози з очей* [15, с. 200] – пор.: *сльози закипіли* – ‘хто–небудь почав плакати’ [25, с. 667]. Фразеологізм трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

з того світа вернутися – ‘одужати, ставати знову здоровим’: *А тепер, коли з того світа вернулася, як зганяла ту дитину, мені не дає совість навіть*

здибатися з Іваном, не те що... [15, с. 138] – пор.: *повернутися до життя* – ‘ставати знову здоровим’ [25, с. 525]. Письменниця трансформувала фразеологізм за допомогою заміни компонентного складу;

і рісочки ніхто не ставив в рот – ‘нічого не їсти, не пити’: *Снідали мовчки, вірніше, мовчки сиділи і мовчки мовчали, бо що то за снідання, коли більше і рісочки ніхто не ставив в рот* [15, с. 161] – пор.: *і ріски в роті не мати* – ‘нічого не їсти, не пити’ [25, с. 372]. Фразему трансформовано внаслідок розширення компонентного складу;

ковтати гіркі сльози – ‘стримувати, тамувати плач’: «*Гай–гай, – похитав він сумно головою, – а колись, бувало, прийдемо змучені отак само обоє із Зофією з поля, я заграю, а вона... – ковтнув гіркі сльози батько, – вона стане, небіжечка, біля мене та ще й заспіває*» [15, с. 15] – пор.: *ковтати сльози* – ‘стримувати, тамувати плач’ [25, с. 303]. Трансформація відбулася за допомогою розширення компонентного складу, введення означення *гіркі* підсилює стан героя;

написано на лиці – ‘відразу видно, помітно що–небудь із зовнішнього вигляду когось’: – *Я кажу: погано, бо це написано на твоєму лиці* [15, с. 141] – пор.: *на лобі написано* – ‘відразу видно, помітно що–небудь із зовнішнього вигляду когось’ [25, с. 424]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

прийти до тями – ‘повернутися до свідомості після непритомності, наркозу і т.ін.’: *Вона так і не прийшла до тями після пологів* [15, с. 27] – пор.: *прийти в себе* – ‘повернутися до свідомості після непритомності, наркозу і т.ін.’ [25, с. 560]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу;

рвати копита – ‘дуже швидко йти, бігти’: *Мало собі голову не скрутив, так від нас рвав копита* [15, с. 123] – пор.: *рвати копитами землю* – ‘дуже

швидко йти, бігти' [25, с. 594]. Фразему трансформовано шляхом скорочення компонентного складу.

У підгрупі фразем на позначення фізичного стану особи виділяємо 5 танатологічних фразеологізмів:

вивалити очі – ‘померти’: *А йди та попоїж, бо через ті дівки швидко лиш очі вивалиш!* [15, с. 92] – пор.: *очі вилізуть* – ‘хтось помре, загине’ [25, с. 475]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу;

з того світа вернутися – ‘бути за крок до смерті’: *Та мені дитина з того світа вже вернулася, то мені легко?* [15, с. 227] – пор.: *повернутися до життя* – ‘ставати знову здоровим’ [25, с. 525]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

поїхати одразу на той світ – ‘померти’: *Не поїдете зараз додому, то можете поїхати одразу на той світ!* [15, с. 289] – пор.: *відправитися на той світ* – ‘померти, загинути’ [25, с. 105]. Письменниця трансформувала фразеологізм за допомогою заміни компонентного складу;

полишити світ – ‘померти’: *У двадцять вісім років небіжечка світ полишила* [15, с. 14] – пор.: *покинути білий світ* – ‘помирати’ [25, с. 534]. Фразеологізм трансформовано шляхом скорочення компонентного складу;

розлучитися з душею – ‘умерти’: – *Ага, до колгоспу з душею та й розлучишся з нею, а твою працю нероби та ледарі поділять!* [15, с. 122] – пор.: *розлучитися з життям* – ‘умерти’ [25, с. 612]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу.

2. Емоційний стан особи:

в'янули вуха і ноги – ‘кому–небудь неприємно, гидко чути, слухати що–небудь’: *У Євдокії в'янули вуха* [15, с. 160] – пор.: *вуха в'януть* – ‘кому–небудь

неприємно, гидко чути, слухати що–небудь’ [25, с. 140]. Фразему трансформовано шляхом розширення компонентного стану;

давило на голову, плечі, груди – ‘викликати тяжкий душевний стан, невеселий, гнітючий настрій’: *Щось ніби упало на нього зверху і **давило на голову, плечі, груди*** [15, с. 222] – пор.: **давиту каменем на груди** – ‘викликати тяжкий душевний стан, невеселий, гнітючий настрій’ [25, с. 185]. Трансформація відбулася за допомогою розширення компонентного складу;

здавити серце – ‘викликати тяжкий душевний стан, невеселий, гнітючий настрій’: *Федючка нараз втратила й терпіння, й силу споглядати незворушного сина, стримувати в собі прудку тривогу, що ось–ось мала **здавити** в колючі жмені втікаюче кудись **серце**, вибігла на подвір'я, а звідти, схопившись руками за голову – за ворота* [15, с. 224] – пор.: **серце стиснулося** – ‘хто–небудь тривожиться, хвилюється, відчуває неспокій за когось’ [25, с. 642]. Письменниця трансформувала фразеологізм шляхом заміни компонентного складу;

ледве тямити себе від люті – ‘бути в стані дуже сильного збудження, хвилювання’: *Ледве тямлячи себе від люті і, побачивши, що їй не добрати ані слів, ані прокльонів, бо жінки розпалилися і не на жарт наступали, вона обернулася, задерла спідницю і плеснула себе по пишному заді* [15, с. 228] – пор.: **не тямитися від люті** – ‘бути в стані дуже сильного збудження, хвилювання і т. ін.’ [25, с. 730]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу;

на душі легко – ‘приємно, спокійно, радісно комусь’: *Євдокії тепер було на душі легко і вранішній розпач здавався геть немудрим...* [15, с. 178] – пор.: **на душі** – ‘хто–небудь сповнений якимись почуттями, відчуває щось’ [25, с. 231]. Фразеологізм трансформовано шляхом розширення компонентного складу;

повертати у груди душу – ‘глибоко тривожити, хвилювати’: *Ця найчутливіша пані його серця повертала у груди душу, болісно їх розтинаючи...* [15, с. 20] – пор.: *повертати душу* – ‘глибоко тривожити, хвилювати’ [25, с. 524]. Фразему трансформовано за допомогою розширення компонентного складу обставиною *у груди*;

серце трісне – ‘хтось страждає, мучиться від чого–небудь, переживає за когось’: *Йой, аби Господь Бог того Соколюка скоро додому надніс, бо серце мені трісне, трісне та й уже!* [15, с. 226] – пор.: *серце рветься* – ‘хто–небудь дуже переживає, страждає, сумує’ [25, с. 641]. Письменниця трансформувала фразему шляхом заміни компонентного складу;

сіпає серце – ‘хто–небудь сумує, тужить’: *Сумління ламало йому брови, сіпало серце* [15, с. 21] – пор.: *щемить серце* – ‘хто–небудь сумує, журиться’ [25, с. 642]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу;

так легко і так гарно на душі – ‘хто–небудь відчуває душевне полегшення’: *Йй робилося так легко і так гарно на душі, ніби в якомусь чарівному сні* [15, с. 30] – пор.: *на душі* – ‘хто–небудь сповнений якимись почуттями, відчуває щось’ [25, с. 231]. Письменниця трансформувала фразеологізм шляхом розширення компонентного складу.

3. Фізично–емоційний стан особи:

до горла підступав пекучий клубок – ‘кому–небудь спазми стискають горло від сильного хвилювання, переживання і т.ін.’: *До горла Катерині підступав пекучий клубок, а сльози ось–ось мали бризнути з очей, як в такому випадку люблять казати: на осоругу людську* [15, с. 54] – пор.: *клубок підступав до горла* – ‘кому–небудь спазми стискають горло від сильного хвилювання, переживання і т.ін.’ [25, с. 301]. Трансформація відбулася внаслідок розширення компонентного складу;

сіпнулося серце – ‘сильно битися від страху, радості і т. ін.’: *Євдокія відчула, як у неї сіпнулося серце, але одразу ж широко посміхнулася, так широко, ніби хотіла тією посмішкою прикрити себе всю, бо не знала, де те разюче місце, в яке так просто уцілила Катерина словом* [15, с. 137] – пор.: **серце ледь не вискочить** – ‘хто–небудь відчуває сильне серцебиття від хвилювання, страху і т. ін.’ [25, с. 642]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу.

У цій тематичній групі налічуємо 23 фразеологізми. Переважають фраземи на позначення фізичного стану особи. Підгрупа на позначення фізично–емоційного стану особи представлена лише 2 фраземами.

III. Тематичну групу на позначення мовленнєвої та мисленнєвої діяльності поділяємо на дві підгрупи:

1. Позначення мовленнєвої діяльності:

відкривати хавку – ‘починати говорити, висловлюватися’: *Ця бандерівська морда мало того, що хавку відкриває проти нашої влади, він навіть не зважив, що я особисто до його хати прийшов і доручив доньку відрядити до контори* [15, с. 196] – пор.: **відкривати рота** – ‘починати говорити, висловлюватися’ [25, с. 102]. Фразему трансформовано шляхом заміни одного з компонентів діалектизмом *хавка* ‘рот, глотка’;

лигнути язик – ‘зробитися мовчазним, замовкнути’: – *Чого замовк, якби–с язик лигнув?* [15, с. 77] – пор.: **проковтнути язик** – ‘зробитися мовчазним, замовкнути’ [25, с. 575]. Трансформація відбулася за допомогою заміни одного з компонентів вульгаризмом *лигнути* ‘їсти, пити зі смаком, з жадобою’;

пофрицкати язиками – ‘багато говорити про щось неістотне, пусте; базікати, теревенити’: *Я знаю ваші жалі, аби язиками пофрицкати!* [15, с. 258] – пор.: **плескати язиками** – ‘багато говорити про щось неістотне, пусте;

базікати, теревенити’ [25, с. 518]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонента вульгаризмом *пофрицкати*;

процебеніти крізь зуби – ‘говорити неохоче або невиразно, ледве розтуляючи рот’: – *Та най вас, Федюки прокляті, – процебенила крізь зуби вже тихіше, – кольки люті сколють!* [15, с. 107] – пор.: *процідити крізь зуби* – ‘говорити неохоче або невиразно, ледве розтуляючи рот’ [25, с. 757]. Спостерігаємо авторську трансформацію через заміну компонента словом, що вживається в розмовному стилі;

роззявляти гембу – ‘кричати, лаючи кого–небудь, скаржитись на когось і т.ін.’: – *Ая, він формувати вміє, хіба роззявляє гембу, як Меланка на торговиці!* [15, с. 118] – пор.: *роззявляти рота* – ‘починати лаяти кого–небудь, кричати на когось’ [25, с. 609]. Фразеологізм трансформовано за допомогою заміни компонента розмовним словом *гемба*;

розтулити рота – ‘починати промовляти щось’: *Я й рота не вспіла розтулити, як вона вже за кілька кроків виливала свою біду іншій жінці* [15, с. 14] – пор.: *розкрити рота* – ‘починати промовляти щось’ [25, с. 609]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу.

2. Позначення мисленнєвої діяльності:

відбити пам'ять – ‘хто–небудь не пам'ятає, забув когось, щось’: *Я не винна, що тобі Катерина ні з сього ні з того так пам'ять відбила!* – *дивилася йому просто в очі Галина* [15, с. 104] – пор.: *відбити памороки* – ‘позбавляти кого–небудь здатності нормально мислити або сприймати щось’ [25, с. 96]. Фразеологізм трансформовано за допомогою заміни одного з компонентів;

не сходити з думки – ‘весь час думати, не забувати про кого–, що–небудь’: *Від самого рання у Шваюка з думки не сходила Євдокія* [15, с. 171] – пор.: *не сходити з ума* – ‘постійно уявлятися, поставати в думках, пам'яті,

свідомості' [25, с. 703]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу.

У цій тематичній групі ми нарахували 8 фразеологізмів. Переважають фраземи на позначення мовленнєвої діяльності.

IV. Тематична група фразеологізмів на позначення якості, ознаки, стану предмета, явища, дії налічує 6 фразем:

1. Якість, ознака дії, спосіб дії:

без тіні вранішнього смутку – ‘з цілковитою відсутністю сліду чого–небудь, натяку на щось’: *Євдокія без тіні вранішнього смутку подавала на стіл святковій страві* [15, с. 176] – пор.: **без тіні** – ‘з цілковитою відсутністю сліду чого–небудь, натяку на щось’ [25, с. 712]. Фразему трансформовано за допомогою розширення компонентного складу;

вигулькнути як Пилип з конопель – ‘зненацька, недоречно’: *Але чого вигулькуєш, як Пилип з конопель?* [15, с. 74] – пор.: **вискочити як Пилип з конопель** – ‘недоречно, недоладно або невчасно’ [25, с. 85]. Трансформація відбулася внаслідок вживання розмовного слова *вигулькувати*;

до кінця своїх днів – ‘до смерті’: *А я до кінця своїх днів буду молитися за тебе* [15, с. 264] – пор.: **до кінця** – ‘зовсім, повністю’ [25, с. 297]. Письменниця трансформувала фразему шляхом розширення компонентного складу;

можна було збирати голки – ‘ясно, світло’: *Місяць і сніг випромінювали таку ясність, що, справді, можна було збирати голки* [15, с. 57] – пор.: **хоч голки збирай** – ‘дуже, надзвичайно’ [25, с. 257]. Фразеологізм трансформовано за допомогою розширення компонентного складу;

як пес реп'яхів – ‘настирливо, уїдливо, настійно’: *Чого шкіришся, певно пльоток набрався, як пес реп'яхів?* [15, с. 108] – пор.: **як реп'ях у собачий**

хвіст – ‘настирливо, уїдливо, настійно’ [25, с. 596]. Трансформація відбулася внаслідок заміни компонентного складу.

2. Позначення міри, вияву ознаки, дії:

стирати на порошок – ‘знищити цілком, зовсім’: *Я б ще переніс на плечах зо дві такі свої недолі, але на плечах – не на серці, бо кохання до цієї жінки–дівки стирає його на порошок* [15, с. 156] – пор.: **стерти на макуху** – ‘розтрощити, розбити вщент, знищити’ [25, с. 693]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу.

Переважають фразеологізми на позначення якості, ознаки дії, способу дії.

V. Тематична група фразеологізмів на позначення періоду, часу, місця, відстані та кількості представлена 5 фраземами:

1. Період, час:

невитрамана година – ‘певний період з тяжкими, несприятливими обставинами’: *Невитрамана година в хаті* [15, с. 126] – пор.: **важка година** – ‘певний період з тяжкими, несприятливими обставинами’ [25, с. 152]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу;

по сьоме коліно – ‘довгий час, дуже довго’: *Люди кажуть, що то за гріхи предків, бо кара чатує аж по сьоме коліно* [15, с. 152] – пор.: **до сьомого коліна** – ‘тривалий час, дуже довго’ [25, с. 304].

2. Кількість:

земельки лишилося, що під нігтями маємо – ‘дуже мало’: *Тепер нам і земельки лишилося, що під нігтями маємо* [15, с. 216] – пор.: **землі як за нігтями** – ‘дуже мало, незначна кількість’ [25, с. 435]. Письменниця трансформувала фразему, розширивши компонентний склад;

нема ні міри, ні статку – ‘чого–небудь дуже багато’: *Здурів старий, здурів на старості літ через отого вурдалаку сусідського, що нема му ні міри, ні статку, та ще через свою сирітку превелебну...* [15, с. 19] – пор.: *нема ліку* – ‘чого–небудь дуже багато’ [25, с. 431]. Фразему трансформовано шляхом розширення компонентного складу.

3. Місце, напрям руху:

на всі чотири сторони із самого пекла – ‘геть звідси куди завгодно’: *І ось, відпустивши його на всі чотири сторони із самого пекла, й далі мусить його споглядати і, щонайгірше, почувати себе переможеним* [15, с. 292] – пор.: *на всі чотири* – ‘куди хочете’ [25, с. 771]. Трансформація відбулася за допомогою розширення компонентного складу.

VI. У тематичній групі на позначення характеристики, властивості та якості особи / неособи нараховуємо 4 фраземи:

від Бога чоловік – ‘обдарований Богом’: *Так, так, то від Бога чоловік, він pomoже* [15, с. 225] – пор.: *Божий чоловік* – ‘паломник, прочанин; юродивий’ [25, с. 766]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу, внаслідок чого змінилось її значення;

ні встиду, ні сорому – ‘хто–небудь дуже безсоромний’: – *Аді, як здуріла тота відданиця, ні встиду, ні сорому!* [15, с. 18] – пор.: *стид і сором* – ‘уживається для вираження загального осуду, докору за негідні вчинки, необізнаність і т. ін.’ [25, с. 693]. Внаслідок трансформації змінилось значення фразеологізму;

слабий на голову – ‘нерозумний’: *Бо дотеперішній на голову був слабий* [15, с. 131] – пор.: *слабий на утори* – ‘невитриманий, невірноважений’ [25, с. 661]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

як прибиті мокрим міхом – ‘недоумкуваті, чудні або дивні (про людей)’:
Якісь ті родичі у нього, як прибиті мокрим міхом [15, с. 102] – пор.: *як з-за рогу мішком прибитий* – ‘нерозумний’ [25, с. 557]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентів.

VII. У тематичній групі на позначення абстрактних явищ нараховуємо 4 фраземи:

земля і небо – ‘цілковита протилежність’: *Подивіться на мого Юрка, йому лиш сорок перший, а хто би його з Ханом порівняв? Та то земля і небо!* [15, с. 159] – пор.: *як небо від землі* – ‘цілковита протилежність’ [25, с. 429]. Фразему трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

кара небесна – ‘серйозне покарання’: *Ще прийде на вас усіх кара небесна!* [15, с. 187] – пор.: *кара Божя* – ‘серйозне покарання’ [25, с. 287]. Трансформація відбулася за допомогою заміни компонентного складу;

світ перемигив – ‘усе змінюється на протилежне, стає іншим’: *Та то було б нічого, в двадцять один уже пора, коби ся був лиш Іванові так світ не перемигив* [15, с. 101] – пор.: *світ перевернувся* – ‘усе змінюється на протилежне, стає іншим’ [25, с. 633]. Фразеологізм трансформовано шляхом заміни компонентного складу;

слідочку не лишилося – ‘щось безслідно зникло, назавжди забулося і т.ін.’: – ... *слідочку не лишилося* [15, с. 134] – пор.: *і сліду не лишилося* – ‘щось безслідно зникло, назавжди забулося і т.ін.’ [25, с. 341].

VIII. Тематична група на позначення зовнішнього вигляду особи налічує 1 фразему:

хоч образи малюй – ‘дуже гарний’: *Коло Парані хоч образи малюй, ая!* [15, с. 46] – пор.: *хоч картину малюй* – ‘хтось дуже гарний, вродливий і т. ін.’ [25, с. 366]. Трансформація відбулася шляхом заміни компонентного складу.

У досліджуваному тексті зафіксовано 103 трансформовані фразеологічні одиниці, які поділено нами на 8 груп, серед яких переважають фразеологізми на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; фізично-емоційного стану особи. Здебільшого трансформація фразеологічних одиниць відбувається шляхом заміни компонентного складу. Інколи фраземи доповнюються діалектними компонентами, що підсилюють значення звороту.

2.3. Авторські метафорично-образні вислови в тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом»

У романі «Укриті небом» спостерігаємо вживання авторських метафорично-образних висловів, що відображають побут, стосунки та традиції селян. За допомогою цих одиниць Марія Дзюба відображає власне ставлення до персонажів, дій, явищ твору, посилює емоційний вплив на читача.

I. У тематичній групі на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим виділяємо три групи, зокрема ті, що вербалізують:

1. Діяльність людини у стосунках із будь-ким, будь-чим:

відділити ковінь від шиї – ‘вбити кого-небудь’: *За то, що я тата глаю і тебе покриваю, бо би вже тобі онту ковінь давно від шиї відділив!* [15, с. 110]; такий авторський зворот виявляє застереження – можливість реалізації погрози;

здути партейні крила – ‘позбавити кого-небудь можливості здійснювати щось’: *То був чоловік високого лету, долетів аж до вершечка церковної бані, але Бог не витримав та й здув з нього тоті партейні крила* [15, с. 183];

наговорився, як гусак зі свинею – ‘не дійти до спільної думки’: – *Ага, наговорив є–м ся з Омельком, як гусак зі свинею, ото й увесь тріскіт* [15, с. 123];

на посміх мати – ‘робити так, щоб хто–небудь став об’єктом висміювання’: – *То весь цей час, що я у вас прожила, люди мене на посміх мали?* [15, с. 162];

перехрестити кулаком межі очі – ‘вдарити кого–небудь’: *Якби то хлоп, як хлоп, та розгулявся добре і те поріддя навколо хати ціном обігнав, та кулаком межі очі перехрестив пару раз, то їм би було не до ворожбитства!* [15, с. 226];

положити лапу – ‘привласнювати собі кого–, що–небудь’: *Боїшся, щоб Мітрофанов не **положив** на неї лапу, бо сам клюєш?* [15, с. 195].

2. Поведінка, дії, вчинки людини:

заганяти широкий світ у тісні постолі – ‘ризикувати життям, наражати себе на небезпеку’: *Ага, то ти вже не вперше заганяла широкий світ у тісні постолі?* – *пожартувала Семениха* [15, с. 13];

не тримати свічок – ‘не бути свідком чогось’: – *Не знаю, я свічок Галині не тримала, а язиками що хочеш змелють* [15, с. 95];

пити живу воду з личка – ‘насолоджуватись чиєюсь вродою, красою’: *Поки мати набирала воду, хлопець слухав схвильоване дихання дівчини і, наче пив живу воду з її вродливого личка* [15, с. 77];

ріж гвалту – ‘кричати’: *А вікна виходили в запущений старий сад, далеко від дороги та людського житла – хоч **ріж гвалту**, ніхто не почує* [15, с. 241];

стерти вікові межі – ‘не зважати на різницю у віці’: *Сусідство, доброта і прихильність одне до одного зробили їх друзями і **стерли вікові межі*** [15, с. 13];

як на камені посеред бистрої води – ‘опинитись у безпорадному становищі’: *Я, як на камені посеред бистрої води* – *ані зійти, ані зостатись* [15, с. 166].

3. Позначення пильності, спостережливості:

виглипати усі очі – ‘пильно, безвідривно спостерігати за ким–, чим–небудь’: – *Та вже глипайся, глипайся, але дивися, бо виглипаєш усі очі в люстро тай на відданицю не стане!* [15, с. 214].

У цій тематичній групі нараховуємо 13 фразем. Серед них переважають фразеологізми на позначення діяльності людини з будь–ким, будь–чим.

II. Тематична група фразеологізмів на позначення якості, ознаки, стану предмета, явища, дії налічує 5 фразеологізмів:

аж душа коцюбне – ‘дуже холодно’: *Йой, то нині тепленько у вашій хаті, а надворі аж душа коцюбне!* [15, с. 36];

на глум людський – ‘для глузування, насміхання’: *Він – совітської кулі, а вона – поневіряння в чужій хаті та шлюбу, що на глум людський* [15, с. 64];

псові в одне місце – ‘даремно, марно, без позитивних наслідків’: *Та й пішла моя влада псові в одне місце!* [15, с. 182];

як бистра вода тріски – ‘дуже швидко’: *Газдині ледь встигали забирати спорожнілі миски зі столів, бо на ті столи вже дружно налягало кілька хлопців і, як бистра вода тріски, виносили їх на подвір'я, звільняючи місце для танцю* [15, с. 52];

як голодний Пилип до миски – ‘міцно’: *Але – ні, ще подумують, що вона одразу прилипла до них, як голодний Пилип до миски* [15, с. 64].

III, Тематична група на позначення мовленнєвої та мисленнєвої діяльності представлена 3 фраземами:

жвиндить, як дурна Параніна у порожній горицк – ‘безперестанку базікати’: *Дурне, як цп, і як та напасть, прикре, жвиндить, як дурна Параніна у порожній горицк* [15, с. 101];

облизувати плечі – ‘обговорювати кого–небудь, пліткувати’: *Уже–сте всім плечі облизали, чи ще хтось лишився?* [15, с. 260]; зворот побудований на оксиморонному поєднанні *губи і плечі*;

хлебтати довгими язиками гарячу юшку пліток – ‘жваво пліткувати про щось’: *Бо його обличчя, як оболонку, обсідали доскіпливі погляди і гострими гачками лукавих зіниць ловили ряску найтонших перемін у ньому, щоб потім хлебтати з того улову своїми довгими язиками гарячу юшку пліток* [15, с. 42].

IV. У тематичній групі на позначення зовнішнього вигляду особи налічуємо 3 фразеологізми:

опеньок сухоробрий – ‘людина невисокого зросту’: *Хто–хто і ким має тут встидатися? Ти, опеньку сухоробрий?* [15, с. 132];

як пасочка – ‘дуже гарна’: *Ой, що файна то файна, як пасочка* [15, с. 159];

як торба навиворіт – ‘про некрасиву людину’: – *Але шукай молодшу, бо Параня, як ся вдень придивити, вже як торба навиворіт* [15, с. 45].

V. Тематична група на позначення характеристики, властивості та якості особи / неособи нараховує 3 фраземи:

на голову з оборога впала – ‘хтось несповна розуму’: – *Чи ти на голову з оборога впала разом з тим Іваном?* [15, с. 90];

розум бахурячий – ‘про молодого парубка’: *Та то ще бахурище, і розум бахурячий!* [15, с. 103];

хоч до кошари заганяй – ‘нерозумні люди’: *Барани, хоч вас до кошари заганяй* [15, с. 118].

VI. У тематичній групі на позначення фізично–емоційного стану особи виділяємо 2 фраземи, що позначають:

1. Фізичний стан особи:

сохнути на очах – ‘марніти’: *Але невдовзі по весіллю жінка його розхворілася, на очах сохла, а через два роки померла* [15, с. 116].

2. Емоційний стан особи:

якби щура закусив – ‘хто–небудь незадоволений чимось’: – *Йой, але щось наш молодий якби щура закусив* [15, с. 46].

VII. Тематична група фразеологізмів на позначення періоду, часу, місця, відстані та кількості налічує 1 фразему:

як повинню цурпалків – ‘дуже багато’: *Чого вас всіх нараз нанесло, як повинню цурпалків?* [15, с. 260].

Таким чином, у наведеному тексті нами зафіксовано 30 фразеологізмів, які кваліфікуємо як авторські метафорично-образні вислови. Їх умовно поділили на 7 груп. Серед них переважають фраземи на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь–ким, будь–чим.

2.4. Паремії у тексті досліджуваного роману

Роман Марії Дзюби насичений значною кількістю паремій, що слугують засобом увиразнення мовлення авторки.

У прислів'ях та приказках відображено світосприйняття персонажів роману, їх погляди на життя, ставлення до певних подій та явищ, що відбуваються в суспільстві. Здебільшого паремії зафіксовані в діалогах героїв твору, проте трапляються і в авторських описах подій. Вони дають авторську

оцінку подій, явищ і вчинків, розкривають особливості народної моралі. Основна функція паремій у тексті – надання експресивності: *обмок, як вовк, обкис, як лис, а змерз, як пес, і все задурно* [15, с. 22]; *за дурною головою та й ноги бідують* [15, с. 23]; *ліпше псові муха, ніж патином поза вуха* [15, с. 48]; *ото такий буде рай, що два пани на одні штани* [15, с. 116]; *чорт видав, як ведмідь щебетав* [15, с. 118]; *хто заподіяв лихо, має ходити тихо* [15, с. 134]; *під носом косовиця, а на розум ще й не орано* [15, с. 214]; *як не вигодуєш мукою, то не вигладиш рукою* [15, с. 216]; *коли топишся, то й за бритву вхопишся* [15, с. 257]; *жди дяки від прибудної псяки* [15, с. 259].

У романі «Укриті небом» ми зафіксували 173 паремії. Найчастіше Марія Дзюба використовує загальноповживані паремії, якими насичує діалоги між головними героями твору, другорядними персонажами (селянами), авторське мовлення: *точили, як вода камінь* [15, с. 4]; *хто великого не бачив, той і малому тішиться* [15, с. 16]; *пропасти, як катран із плота* [15, с. 18]; *сніг сіє, піч дубіє* [15, с. 36]; *молоде кров гріє* [15, с. 36]; *таке життя, що нема вороття* [15, с. 43]; *нема риби без кости, а чоловіка без злости* [15, с. 45]; *Бог не прийде буком бити* [15, с. 45]; *рогатої скотини – лиш вила та граблі* [15, с. 46]; *поки Бога намалює, то чорта з'їсть* [15, с. 46]; *старий кінь борозни не зіпсував би* [15, с. 48]; *дерево для скрипки чути ще в лісі* [15, с. 48]; *як береза дуба везла: трохи впріла, трохи змерзла* [15, с. 49]; *до їди вовк, а до роботи заяць* [15, с. 49]; *як не гімно, то тріска, а все до мого берега* [15, с. 53]; *не з власної волі пішла коза на базар* [15, с. 55]; *пусти осот у город* [15, с. 58]; *то чухайся, свиня, в тин, як нема з ким* [15, с. 61]; *не всі кури одної натури* [15, с. 61]; *невістка – псяча кістка* [15, с. 66]; *де тонко, там і рветься* [15, с. 75]; *буде й одного сонця на небі* [15, с. 75]; *де не посій, там уродишся* [15, с. 76]; *жінка не бита, як коса не клепана* [15, с. 85]; *не кожен слід вітер замітає* [15, с. 85]; *най Бог боронить* [15, с. 86]; *на те коня й кують, щоб не спотикався* [15, с. 88]; *чула дзвін, лише вдаєш, що не знаєш де він* [15, с. 90]; *своє ніхто не винить, а*

винить чуже [15, с. 93]; як не вмер Данило, то болячка задавила [15, с. 119]; як годують, аби не здох, то й робиться, аби не впрів [15, с. 122]; то ще не біда, коли п'ється вода [15, с. 122]; хто вмер – тепер каявся [15, с. 124]; хлоп, як дуб [15, с. 132]; повне колосся додола гнеться, а погане вгору пнеться [15, с. 135]; шукати собі гудза [15, с. 136]; думкою дістанеш далі, як очима, винесеши більше, ніж плечима [15, с. 146]; що має бути, того не минути [15, с. 152]; без Бога – ні до порога [15, с. 152]; з калюжі та в болото [15, с. 207]; не вчить вченого їсти хліба печеного [15, с. 214]; в ногах правди нема [15, с. 215]; коли був мед та квас, то не було вас [15, с. 215]; де кисіль – там і сів, де пиріг – там і ліг [15, с. 217]; сама свиня мішок дре, та й сама квичить [15, с. 228]; хто у темінь дивиться, той від світла кривиться [15, с. 229]; сові завжди сонце очі коле [15, с. 235]; силуваним конем не наїздитеся [15, с. 251]; якби свині – крила, то вона би й небо зрила [15, с. 259]; добре ковадло молота не боїться [15, с. 259]; не сунься середа наперед четверга, бо ще п'ятниця буде [15, с. 260]; заднім розумом кожна мудра [15, с. 261]; як велика повінь, то й гори тонуть [15, с. 266]; ліпше крихта певності, ніж лантух надії [15, с. 266]; переляканий лев боїться й миші [15, с. 274]; своя ноша не важка [15, с. 280]; як тривога, то до Бога, по тривозі, та й по Бозі [15, с. 282]; мальовані квіти не пахнуть [15, с. 285]; своя стріха – своя втіха [15, с. 293].

У тексті роману спостерігаємо використання традиційних галицьких паремій (*не будь такий солодкий, бо тя злижуть [15, с. 74]*), паремій біблійного походження (*хто терпленний, той спасений [15, с. 15, с. 29]; хто стукає, тому відчиняють [15, с. 76]*), паремій, традиційних для Гуцульщини (*аби знати, що чоловік варт, Бог зиму й насилає [15, с. 36]; вночі кожна корова чорна [15, с. 45]; кладе Бог драбинку і вгору, і вдолинку [15, с. 48]; шлюс, Параню, по коханню [15, с. 88]*).

Трансформація паремій надає їм нових експресивних відтінків, посилює виразність: *мудра голова має сто рук [15, с. 23]; тільки в темряві видно зірку*

[15, с. 29]; *най того бика вовк з'їсть, що його корова б'є* [15, с. 45]; *не зачіпайте пса спереду, коня ззаду, а Параню з усіх боків* [15, с. 46]; *за біду підеши – сама бідою будеш* [15, с. 48]; *на добрий цвіт і бджола летить* [15, с. 59]; *до Дмитра дівка хитра, а пізніше ще хитріша* [15, с. 88]; *біда, що вовк бере й пораховані вівці* [15, с. 115]; *в гурті і солома їсться* [15, с. 122]; *бо як ся хоче пса вдарити, то ся й палиця знайде* [15, с. 123]; *знання на плечі не тисне і з рук не висне* [15, с. 146]; *надіялася калина, що з медом солодка* [15, с. 211]; *пирогои були, та на вербу повтікали* [15, с. 216]; *валенцався по селу добувати киселю* [15, с. 216]; *видить лиска звідки блиска* [15, с. 217]; *яблучка від яблуньки далеко не котяться* [15, с. 225]; *на те й болото, щоб у ньому чорти водилися* [15, с. 225]; *ворона шкоду робить, а журавель попадається* [15, с. 259]; *бика дуже голова болить, як корова теля родить* [15, с. 260].

У романі нами зафіксовано значну кількість паремій, які можна кваліфікувати як індивідуально-авторські, що надають тексту культурно-національного колориту: *нема долі – в косу вся пішла* [15, с. 11]; *дні не жито, вони і взимку родяться* [15, с. 13]; *Бог очі засліпить, а біду приліпить* [15, с. 45]; *тобі і в вікно лізе, а мені і в двері не хоче* [15, с. 46]; *в нього ще й коза і на дійки, і на роги доїться* [15, с. 46]; *лічба та віра – порядна міра* [15, с. 46]; *таке дівоче, що бере хто хоче* [15, с. 47]; *як нема обіймів на весіллю, то по весіллю й життя не буде* [15, с. 47]; *вдарить раз – крикне, вдарить два – привикне* [15, с. 48]; *дівка не сонце, всіх не зігріє* [15, с. 59]; *чим біда – ще й на дудку грає* [15, с. 71]; *теля ще не народилося, а циган уже довбню злагодив* [15, с. 74]; *те мудро, що на снігу спечено* [15, с. 75]; *з квасної яблуні солодкого плоду не зірвеш* [15, с. 75]; *сніг навколо і білий, і пухкий, та смаку ніякого* [15, с. 75]; *місяць навіть з неба у болото зирить* [15, с. 83]; *чорна муха поза вуха* [15, с. 88]; *гуляй, Юзю, по галуззю* [15, с. 88]; *довела ниточка до клубочка* [15, с. 88]; *яка наука, така й дяка* [15, с. 101]; *вибір, як серед моря: нема де напиться, зате є де втопитися* [15, с. 115]; *нами замісили, нами і приправлять*

[15, с. 115]; Бог дає час і на добре, і на зле [15, с. 135]; без віри і надії людина – мрець [15, с. 144]; у жартах половина правди, якщо не більше [15, с. 162]; що благословляє Бог, те й нараюють люди [15, с. 165]; котрий Бог змочить, той і висушить [15, с. 166]; благодать, що й світу Божого не видать [15, с. 175]; може, й дасть вам Бог час на гріхи, заробляйте собі повні міхи [15, с. 184]; добрий – рідний брат дурного [15, с. 206]; свиня і в болоті царівна [15, с. 207]; прийшов час – доспіло і в нас [15, с. 215]; язик гладенький, а зуб випер [15, с. 216]; по шилу нема чого кулаком бити [15, с. 216]; як би жаба не пнулася, та волон не стане [15, с. 216]; щастя і горе ще ніхто не сховав [15, с. 219]; коли хочеш знати, що в тебе вдома робиться, спитай у людей [15, с. 219]; гриб росте у лісі, та знають його і в місті [15, с. 222]; де старий спіткнеться, там молодий простягнеться [15, с. 228]; якщо погане дерево скришиться від старості, то й пень його викорчувати варто [15, с. 233]; брехня теж має свій колір і запах [15, с. 235]; де багато світла, там багато тіней [15, с. 237]; де пси, там і блохи [15, с. 248]; на орла не одягають сідла [15, с. 251]; тільки цвяхом виб'єте цвях, та дивіться, щоб і наступний не застряг [15, с. 256]; дорвався до влади та й дідько йому радий [15, с. 259]; своє паршиве личище вмиває, а на чистого ту воду ллє [15, с. 259]; і зірку з неба зніме, і коня підніме [15, с. 259]; хто побував під копитами, той і на коні буде [15, с. 259]; де вороння присіло – сходи не зазеленіють [15, с. 260]; не прав вовк, що корову заповор, але не права й корова, що пішла до діброви [15, с. 261]; того тебе й стільки є, що ніхто тебе не б'є [15, с. 261]; з якого дерева харчуються, те й обгороджують [15, с. 261]; як було коли й добро, то нас на світі не було [15, с. 262]; як крикнути «раз!», нині біда у сусіда – завтра може бути в нас [15, с. 262]; з кінською гривною у вовчий табір не йдуть [15, с. 263]; або продався, або пропав [15, с. 264]; покірний кінь добавляє собі корму, а норовистий батого [15, с. 264]; кінь рятований з води, потім боїться і з відра напитися [15, с. 264]; у лігві людоджерів кістки і кров окраса [15, с. 273]; добра

людина має двоє життів: в тілі і в ділі, а зла – одне–єдине і за те в тривозі [15, с. 274]; *своїї шкури живцем і ведмідь не продає* [15, с. 275]; *шлях додому – найкоротший шлях* [15, с. 289]; *як не капне з неба, то й не капне зі стріхи* [15, с. 290]; *муха на цвіт не сідає, вона лише гній знає* [15, с. 291].

Нерідко письменниця вживає діалектизми, які функціонують у гуцульських говірках: *не з кожного цвіточка ягідка, але й при дорозі файному цвітові стояти недовго* [15, с. 15]; *най ту злість міль поїсть* [15, с. 45]; *на красне завжди трасне* [15, с. 47]; *коло доброї курки і пустий когут запіє* [15, с. 47]; *ніде шляк не трафить* [15, с. 48]; *було коротке та й ся урвало* [15, с. 58]; *через горнець і вогонь з водою зживаються* [15, с. 176]; *дуб теж дерево файне, але його плоди тільки свиням годяться* [15, с. 176].

Марія Дзюба використовує авторські паремії, щоб описати непросте життя селян в радянські часи: *план уже давно посіяв, а діло ще й не орало* [15, с. 122]; *на комунізм роби рухом, а живися Божим духом* [15, с. 122]; *три дні ходу, а принесеш на воду* [15, с. 122]; *як були злидні й голод – тепер жерім серп і молот* [15, с. 123]; *десь ті часи подівалися, що ковбаси до губи зліталися* [15, с. 216].

Висновки до розділу 2

У цьому розділі проаналізовано фразеологічні одиниці, наявні в романі Марії Дзюби «Укриті небом». Зафіксовано 496 фразем, із яких 190 – традиційні, 103 – трансформовані, 30 – авторські метафорично-образні вислови, 173 – паремії.

Спостерігаємо, що письменниця найчастіше використовує традиційні фразеологізми, зафіксовані у Словнику фразеологізмів української мови (*крутити словами, перейти дорогу, як циган сонцем*). З метою глибшого відтворення внутрішнього стану, характеристики персонажів, їх діяльності

авторка використовує різноманітні трансформації фразем: *дати доброї прикурки* ‘не поступатися кому–небудь у чомусь, зміцнювати свій вплив на когось’: *Та ще недавно було чути, що якась боївка таки тримається під Львовом і дає їм доброї прикурки!* [15, с. 177] – пор.: *дати прикурити* ‘не поступатися кому–небудь у чомусь, зміцнювати свій вплив на когось’ [25, с. 180]. Найчастіше трансформація фразеологізмів відбувається через заміну компонентного складу іншим словом, зокрема діалектизмом: *лигнути язик* ‘зробитися мовчазним, замовкнути’: – *Чого замовк, якби–с язик лигнув?* [15, с. 77] – пор.: *проковтнути язик* ‘зробитися мовчазним, замовкнути’ [25, с. 575].

Доволі поширеним способом трансформації є розширення компонентного складу фразеологізму: *перевернути гору роботи* ‘виконати велику, навіть неможливу роботу; зробити дуже багато’: *Ти цілу ніч не спала і гору роботи перевернула вчора* [15, с. 166] – пор.: *перевернути гори* ‘виконати велику, навіть неможливу роботу; зробити дуже багато’ [25, с. 490]. Зрідка зустрічається скорочення компонентного складу: *рвати копита* ‘дуже швидко йти, бігти’: *Мало собі голову не скрутив, так від нас рвав копита* [15, с. 123] – пор.: *рвати копитами землю* ‘дуже швидко йти, бігти’ [25, с. 594].

Марія Дзюба майстерно вплітає фразеологічні одиниці у мовлення персонажів та в авторський опис подій. Здебільшого авторські фраземи авторка використовує на позначення діяльності людини з будь–ким, будь–чим.

Найпоширеніші тематичні групи фразеологічних одиниць – на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках з будь–ким, будь–чим; фізично–емоційного стану особи; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; мовленнєвої та мисленнєвої діяльності.

У тексті роману «Укриті небом» нами зафіксовано значну кількість паремії, що увиразнюють мовлення авторки, надають експресивності висловлюванням персонажів твору. Використовуючи прислів'я та приказки,

письменниця показує багатий внутрішній світ героїв твору, складність різних життєвих ситуацій, висловлює віру в краще майбутнє, пояснює сутність уподобань селян, засуджує чи схвалює їх поведінку

За допомогою фразеологічних одиниць Марія Дзюба передає характер, внутрішній стан персонажів, створюючи їх своєрідний фразеологічний портрет.

Аналізовані фраземи репрезентують мовну картину світу українців, зокрема гуцулів.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТЕКСТОВИХ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Фразеологія української мови – невичерпна скарбниця народної мудрості, яка збагачується внаслідок утворення нових стійких зворотів. Фразеологічні одиниці – не тільки мовні знаки, а й витвори словесного мистецтва. Використання фразем у мовленні сприяє його експресивності, емоційності та образності, розкриває внутрішній світ мовців, відображає їхні думки, світогляд. Звичайні слова, що поєднуються та створюють несподівані образи, іноді надають фразеологічним одиницям відтінків жарту, гри. Саме тому доволі часто значення певної фраземи можна пояснити тільки в контексті, в окремій ситуації. Великою мірою фразеологічні одиниці знайшли своє відображення в народному мовленні. У фразеологічних зворотах яскраво проявляється мудрість народу, а знання фразеології сприяє кращому розумінню його характеру та думок.

3.1. Фразеологічні одиниці та їх роль у тексті роману Марії Дзюби «Укриті небом»

Як стилістичний засіб, фразеологічні одиниці відіграють важливу роль у художньому тексті. Мова письменника – одне із джерел збагачення фразеології.

Використовуючи фразеологізми, автор має змогу змістовно й точно передати мовлення героя, створити його неповторний образ.

У процесі розвитку фразеології мовознавці зосередили увагу на вивченні функційного аспекту фразеологізмів, особливостей вживання їх у різних стилях, прагматично–комунікативній меті персонажів, що використовують фразеологічні одиниці у своєму мовленні, авторських інтенціях, що вербалізуються у тексті через посередництво фразеологічних одиниць. В. Білоноженко, В. Ващенко, В. Ужченко, І. Гнатюк, М. Коломієць, Л. Назаренко, Л. Скрипник, Р. Зорівчак, Ю. Прадід тривалий час досліджували особливості функціонування фразеологізмів у текстах.

Фразеологічні вирази відіграють важливу роль у структурі зображально–виражальних прийомів і засобів мови. Вони з особливою символічністю та образністю репрезентують суб'єкт, об'єкт, ситуацію, дію чи контекст. Вміло володіючи фразеологічними одиницями, автор має змогу відтворити специфіку зображуваного чи менталітету персонажів, залучити читача до співпереживання та осмислення тексту, тлумачення його форми та змісту.

Хоч експресивність відрізняє фразеологізми від інших одиниць мови, проте часте вживання їх стирає образну виразність, тому письменник намагається оновити вираз за допомогою різних прийомів, зокрема і шляхом його трансформації. Таке перетворення тісно пов'язане з творчим задумом автора. Письменники розширюють, конкретизують, поглиблюють значення фразеологізмів, урізноманітнюють мовлення персонажів, уникаючи шаблонного вживання загальновідомих фразем.

Найбільш поширеними типами трансформації фразеологізмів є заміна лексичного компонента, розширення чи скорочення компонентного складу.

Авторські фразеологізми зображають не тільки особистість письменника, а й епоху, в якій він живе, її плюси та недоліки. Такі фразеологічні одиниці

служать художнім і стилістичним засобом відображення якого–небудь етапу в житті народу.

Мовознавці виділяють декілька основних функцій, які виконують фразеологічні одиниці в тексті: *оцінна, емоційно–експресивна, функція портретної характеристики, функція мовної характеристики персонажів.*

Оцінна функція полягає у використанні фразем з метою викликати у читача позитивну чи негативну реакцію стосовно зображуваного, дати йому певну оцінку: *не до душі* – ‘невідповідний чиїм–небудь смакам, уподобанням’: – *Мені не до душі той Гулін* [15, с. 213]. Фразеологізми *кований на чотири ноги, як риба об лід* викличуть схвалення та співчуття, тоді як *ні риба ні м’ясо, хоч кіл на голові теши* – зневагу та осуд.

Фразеологізми, які виконують *емоційно–експресивну функцію*, виражають переживання та почуття людини, її психічний стан: *не відчувати під собою землі* – ‘бути у назвичайно піднесеному стані’: *Євдокія прибирала в хаті, поралася у стайні, варила вечерю, накривала на стіл, не відчуваючи під собою землі* [15, с. 144]. Емоційно–експресивні виражальні засоби є синкретичним результатом культивування соціопсихологічних (соціальної ролі, емоційного впливу, психології взаємин, ситуації комунікації) і мовних (зменшено–пестливої та згрубілої лексики, використання епітетів, метафор, порівнянь) засобів.

Мета *функції портретної характеристики* – використовуючи фразеологізми, змалювати зовнішність людини як з позитивного (*як пава, кров з молоком, як писанка, хоч з лиця воду пий*), так і з негативного (*сліпа курка, як мара*) боку: *опеньок сухоребрый* – ‘людина невисокого зросту’: *Хто–хто і ким має тут встидатися? Ти, опеньку сухоребрый?* [15, с. 132]; *як пасочка* – ‘дуже гарна’: *Ой, що файна то файна, як пасочка* [15, с. 159].

Фразеологічні одиниці, які виконують функцію мовної характеристики персонажів, надають індивідуальності їх мовленню: аналізуючи сталі звороти, притаманні певним дійовим особам, можна зробити висновок про їх вік, соціальний стан, характер, суспільне становище.

3.2. Комунікативно-прагматичні функції фразеологізмів у романі Марії Дзюби «Укриті небом»

Комунікація - це процес обміну інформацією між двома або більше особами, спілкування з метою передачі інформації. Ф. Бацевич зазначає: «Комунікація здійснюється різними засобами, найголовнішими з яких є мовні. З їх допомогою комуніканти впливають один на одного. Такі аспекти спілкування називаються прагматичними» [6, с. 105].

Внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення визначає комунікативна інтенція – осмислений чи інтуїтивний намір адресанта [6, с. 116]. Учасники спілкування мають володіти комунікативною компетенцією – сукупністю комунікативних стратегій і комунікативних правил, постулатів, конвенцій тощо [6, с. 120].

Дослідження фразеологічних одиниць у комунікативно–прагматичному аспекті передбачає розкриття особливостей функціонування цих стійких словосполучень у мовній практиці та реальних комунікативних ситуаціях. Такий аспект виявляє, як фразеологізми впливають на спілкування між людьми, яку роль вони відіграють у передачі інформації, як вони забезпечують зв'язність тексту як дискурсу та взаєморозуміння у мовленні.

Основні характеристики комунікативно–прагматичного аспекту фразеологізмів:

- 1) контекстуальне використання: фразеологізми набувають своєї повноцінної комунікативної функції тільки в певному контексті. Залежно від ситуації, фразеологізм може передавати різні смисли та набувати

різного емоційного забарвлення: *Думаєш, що як ти красень, то вже й вхопив Бога за бороду?* [15, с. 77]; *А йди та попоїж, бо через ті дівки швидко лиш очі вивалиш!* [15, с. 92];

- 2) ефективність у спілкуванні: фрази допомагають виразно та лаконічно висловити думку чи почуття, що робить мовлення більш зрозумілим та ефективним. Вони дозволяють передати значення слова або вислову з багатою інформацією, використовуючи лише короткий вираз: *Попалася у власні сіті?* [15, с. 106]; *Нащо граєте цю комедію?* [15, с. 250];
- 3) культурний аспект: використання фразеологічних одиниць пов'язане з культурними та історичними особливостями мовної спільноти. Фразеологізми можуть містити образи, алегорії або анекдотичні відтінки, що робить їх зрозумілими лише для людей, які мають спільне культурне багатство: *Виджу, ти ні встиду не маєш, ні Бога не боїшся!* [15, с. 79]; *Через горнець і вогонь з водою зживаються* [15, с. 176];
- 4) вираження соціальних відносин: використання фразеологізмів може відображати статус, відносини та взаємини між мовцями. Вони можуть вказувати на рівень освіченості, віку, професії тощо: *Знайшлося мені велике цабе, щоб кожен вечір дивитися!* [15, с. 74]; *Та то ще бахурище, і розум бахурячий!* [15, с. 103].

Сучасні мовознавці приділяють значну увагу дослідженню семантики та прагматики мовних одиниць, що пов'язано з необхідністю виявлення особливостей їх функціонування в процесі комунікації. Визнання соціальної природи мови в мовознавстві передбачає розгляд мовних одиниць з позиції суспільної належності мови як засобу людського спілкування [21, с. 234].

Ці питання вивчає комунікативна лінгвістика – розділ мовознавства, що розглядає мову як один із найважливіших компонентів суспільної практики людей, їх діяльності, спрямованої на спільне, колективне досягнення та перетворення світу. Розглядаючи мову як засіб комунікативної діяльності, стає

очевидним, що вона не тільки передає будь-яку інформацію, а й впливає на людину, виражає суб'єктивну оцінку стосовно навколишньої дійсності.

У лінгвістичній прагматиці поняття комунікативної діяльності базується на розумінні висловлювання як дії адресанта, спрямованої на адресата. Будь-яка діяльність, зокрема мовленнєва, не може бути безпредметною, оскільки вона передбачає наявність певної мети. Адресат водночас повинен передати адресантові інформацію та вплинути на нього так, щоб інформацію сприйняли згідно із задумом мовця. Добираючи мовний матеріал, адресант мусить орієнтуватися на конкретного адресата.

Комунікативна поведінка – це “поведінка” людини в процесах спілкування, яка регулюється комунікативними нормами і традиціями, яких вона як учасник спілкування притримується [7, с. 171].

Головним чинником комунікативного підходу до тексту необхідно вважати його прагматичну сутність, або комунікативне призначення, в передачі предметно-логічної, емоційної та оцінної, образної, естетичної інформації. «Важливо зазначити, що прагматичні значення (комунікативні прагматичні смисли) стосуються, передовсім, внутрішнього світу учасників спілкування (почуттів, емоцій, психологічних і психічних станів, вірувань, волі, культурних чинників тощо) [7, с. 28]. Багатий зміст фразеологічних одиниць дозволяє вважати їх комунікативно орієнтованими одиницями мови.

Через це нашу увагу привернув прагматичний компонент семантики фразеологізмів, що пов'язаний з «відображенням оцінки позначуваного, його кваліфікації, як «доброго» та «поганого», з його чуттєвим сприйняттям як «приємного» або «неприємного», а також з відображенням відношення мовця до ситуації мовлення», що допомагає вибирати потрібні засоби і застерігає від «недоладної мовленнєвої поведінки» [21, с. 235]. Це дає підстави стверджувати,

що фразеологічні одиниці відзначаються високим ступенем комунікативно–прагматичного заряду.

Провідну роль в семантиці фразем відіграє конотація – додаткове значення, відтінки, які накладаються на основне лексичне значення, і містять оцінку денотата, спричинюють його зміну й уточнення в процесі розвитку мови [20, с. 189]. Експресивний, оцінний чи емотивний мікрокомпоненти конотації пов'язані з різними прагматичними факторами.

Оцінність – мікрокомпонент конотації, що несе інформацію, об'єктивно–суб'єктивну чи суб'єктивно–об'єктивну, про ставлення людини до об'єкта [28, с. 151]. Суб'єктивність оцінки виражається у ставленні (позитивному чи негативному) суб'єкта оцінки до об'єкта. Об'єктивність орієнтується на притаманні об'єкту властивості, на підставі яких він оцінюється.

Ця особливість семантики фразеологічних одиниць дозволяє вживати їх у певних мовленнєвих актуалізаціях у вигляді прохання, рекомендації, поради: *Та вже глипайся, глипайся, але дивися, бо **виглипаєш усі очі** в люстро тай на відданицю не стане!* [15, с. 214]; *Не поїдете зараз додому, то можете **поїхати одразу на той світ!*** [15, с. 289].

У фраземах передається непряма спонукальна інформація, що сприяє ефективнішому протіканню комунікативного акту. Особливий психологічний вплив на адресата під час спілкування має імпліцитне спонукування, що змушує слухача проаналізувати ситуацію та зробити висновок про необхідність подальшої дії.

Емотивність – закріплена в значенні фразеологічних одиниць інформація про емоційне ставлення до об'єкта, його чуттєву оцінку. Виявляючи емоцію, мовець насамперед передає власне ставлення до змісту висловлення, а вияв емоцій має прагматичну спрямованість: у необхідному для мовця напрямку вплинути на слухача. Мовець відчуває емоцію та асоціює її з позитивною чи

негативною оцінкою, оскільки емоція – це форма оцінки суб'єктом об'єкта світу.

Фразеологічні одиниці набувають прагматичного значення в процесі реалізації в реальній комунікації. [22, с. 6]. Вони здатні схарактеризувати комунікативний акт, мовців, виразити ставлення до того, про що йдеться в розмові, спрямувати читача на правильне розуміння ситуації.

За допомогою фразем реалізується прагматична інформація, що враховує як і мовну природу, так і тип прагматичного контексту такої одиниці. Фразеологічні одиниці можуть кваліфікувати висловлення з різних боків і виступати в ролі елементів найрізноманітніших прагматичних контекстів.

Адресант, який використовує такі «прагматично заряджені» одиниці, може додатково акцентувати, підкреслювати найважливіші в комунікативному плані елементи висловлювання, що цілеспрямовано впливає на адресата як і змістом, так і формою сказаного.

Серед прагматичних функцій фразеологічних одиниць у роботі виділено такі:

- 1) *функцію привернення уваги адресата* – фразеологізми, що використовуються на тлі нейтрального контексту, привертають до себе увагу образністю, дидактичним смислом, загальністю значення; такі фраземи здатні активізувати увагу та посилювати мовленнєвий вплив: *Але чого вигулькуєш, як Пилип з конопель?* [15, с. 74];
- 2) *функцію виділення комунікативно значущих елементів* – виокремлено найбільш вагомі характеристики когось чи чогось, які адресат отримує в образній фразеологічній формі; ця функція тісно пов'язана з попередньою: *А вона не перечила, бо теж не могла вже без нього жити і готова була йти за ним у вогонь і воду* [15, с. 148];

3) *функцію компресії інформації* – фразеологічні одиниці є зразком мовної економії, що уможливлено їх образним характером: *А, не показуй–но отут мені коники!* [15, с. 92].

Використання фразем у висловленнях залежить від певних позамовних чинників: спонтанності мовленнєвого акту, ступеня офіційності, в якій він відбувається, розподілу ролей комунікантів у діалозі, що актуалізує емоційне та експресивне значення висловлення. Тому можна стверджувати, що фразеологічні одиниці з легкістю пристосовуються до потреб комунікативних ситуацій, що породжують різні прагматичні конотації, які уточнюються та деталізуються відповідно до прагматичних параметрів комунікативних ситуацій.

Діапазон семантичних змін і оказіональних перетворень в комунікативних актах набагато ширший, ніж просте посилення образності. Прагматична установка таких перетворень – підвищити інформативність, експресивність висловлювання і таким чином здійснити емоційно–оцінний вплив на адресата.

Отже, результат дії прагматичних правил, що регулюють функціонування фразеологічних одиниць в комунікативних актах – обмеження їх вживання конкретними ситуаціями. Однак прагматично зумовлене вживання фразеологізмів у комунікативних актах часто будується на порушенні прагматичних правил або їх різній інтерпретації учасниками комунікації. Реалізації авторської інтенції сприяють часті модернізації образності фразеологічних одиниць.

Тобто комунікативна діяльність передбачає наявність комунікативної мети, відповідних їй дій, способів і засобів їх передачі.

3.3. Фразеологізми у вираженні адресантно-адресатних відношень у досліджуваному тексті

Адресатно–адресантні стосунки є одним із ключових складників комунікативного процесу між мовцями. Вони визначають взаємини та ролі учасників комунікації, а саме адресата (отримувача інформації) та адресанта (відправника інформації).

Основні аспекти адресатно–адресантних стосунків:

- 1) *взаємодія та залучення адресата*: адресант створює повідомлення з певною комунікативною метою та спрямовує його на адресата. Важливо, щоб висловлювання було зрозумілим та цікавим для отримувача, адже успішність комунікації залежить від його залученості та зацікавленості;
- 2) *адаптація до адресата*: адресант повинен брати до уваги характеристики адресата, такі як його знання, інтереси, культурний та соціальний контекст. Вибір мовних засобів, стиль мовлення та інші комунікативні прийоми мають відповідати потребам та рівню сприйняття адресата;
- 3) *емоційне співпереживання*: успішна комунікація вимагає, щоб адресант проявляв емоційне співпереживання до адресата. Використання виразів інтересу, розуміння та співчуття може покращити якість спілкування і сприяти взаєморозумінню;
- 4) *довіра та авторитет*: адресатно–адресантні стосунки також пов'язані з довірою та авторитетом. Успішна комунікація вимагає, щоб адресант був достатньо авторитетною особою в очах адресата, а також щоб адресат мав довіру до відправника інформації;
- 5) *зворотний зв'язок*: важливо, щоб комунікація була взаємодійною, а не односторонньою. Адресант повинен бути відкритим до зворотного зв'язку з адресатом, слухати його погляди та реакцію на інформацію.

Всі ці аспекти сприяють покращенню комунікації між мовцями і допомагають забезпечити ефективний обмін інформацією, змістовність та взаєморозуміння в процесі спілкування. Успішні адресатно–адресантні

стосунки допомагають зміцнити комунікативні зв'язки та побудувати плідні взаємини між учасниками мовного спілкування.

Марія Дзюба використовує фразеологічні одиниці, щоб надати експресивності, емоційності, жартівливості мовленню героїв роману «Укриті небом». Спостерігаємо, що мовлення головного героя роману – Миколи Соколюка – наділене найбільшою кількістю фразеологічних одиниць, зокрема паремій. Уміле використання доречних, багатих змістом фразем у спілкуванні з сином Василем, невісткою Євдокією, сусідами та селянами свідчить про мудрість головного героя. Микола повчає сина: *Як будеш чужим розумом жити, то пропадеш* [15, с. 39].

Діалоги Соколюка та Євдокії сповнені мудрості, турботи, любові:

- *Скажіть йому, – промовила рішуче, – що я таки вже забираюся, і сліду за мною не лишиться!*

... Соколюк так і застиг з горнятами в руках. Та за мить оговтався, підійшов до неї і тихо промовив:

- *Не кожен слід вітер замітає. А йому не дивуйся* [15, с. 85];
- *А хіба не Бог посилає долю та становище? Люди кажуть: що має бути, того не минути. Без Бога – ні до порога.*
- *Напевно, що Бог не втручається в земне життя, а втім...* [15, с. 152];

Описуючи діалоги Миколи Соколюка з комуністом Поповим, Марія Дзюба використовує прислів'я та приказки, щоб показати стійкість та незламність головного героя: *На орла не одягають сідла* [15, с. 251]; *Силуваним конем не наїздитеся* [15, с. 251]; *Тільки цвяхом виб'єте цвях, та дивіться, щоб і наступний не застряг*, – мовив Соколюк перед тим, як вийти [15, с. 256]; *А щодо мене, то свої шкури живцем і ведмідь не продає, а я – людина* [15, с. 275].

Письменниця вводить фразеологічні одиниці у діалоги закоханих Катерини та Івана, щоб надати розмовам легкого, жартівливого тону:

- *Знайшлося мені велике цабе, щоб кожен вечір дивитися!*
- *Цабе, не цабе, але я постановив собі, що віднині моя дівчина – ти, а не хто інший!*
- *Ого, теля ще не народилося, а циган вже довбню злагодив!* [15, с. 74];
- *Ну, ти й перепуджена! Може, я утну волосся, - смикнув себе за чуприну Іван, - щоб ти підкурилася?*
- *Перепуджена! А тебе де не посій, там уродишся. Якого дідька носишся попід чужі хати?* [15, с. 76];

Нерідко закохані докоряють одне одному:

Іван підступився ближче і спробував обняти дівчину.

- *Ей, голубчику, - відступилася Катерина, - не будь такий солодкий, бо тя злижуть!*
- *То спробуй, я не проти!*
- *Неси свої меди Галині, а я вже якось обійдуся!* [15, с. 74];
- *Де тонко, там і рветься. Чи ти думаєш, що один танець з тобою на весіллю мав хтозна–як нас пов'язати?*
- *А чого б ні? Тільки не будь така kwasна, бо з kwasної яблуні солодкого плоду не зірвеш.* [15, с. 75];

Мовлення селян здебільшого насичене жартівливими пареміями:

- *Та най того бика вовк з'їсть, що його корова б'є!*
- *Не кажіть і не розпинайтеся, бо всьому є межа - нема риби без кости, а чоловіка без злости* [15, с. 45];
- *Ая, коло доброї курки і пустий когут запіє.*
- *Ага, говоріть собі, шкода було такої kwasної дівки.*

- *О, на красне завжди трасне!*
- *То таке дівоче, що бере хто хоче* [15, с. 47];

Отже, аналізовані фразеологізми надають тексту роману певного експресивного забарвлення, сприяють яскравому змальовуванню характерів персонажів твору, влучно доповнюють діалоги селян.

Висновки до розділу 3

Фразеологізми у художніх творах виконують *емоційно–експресивну, оцінну, функцію портретної характеристики, відтворення внутрішнього стану персонажа та функцію мовної характеристики персонажів.*

З метою уникнення шаблонності письменники часто вдаються до трансформації фразем, що сприяє створенню індивідуального авторського стилю. Використання авторських фразеологізмів сприяє втіленню певного задуму художнього твору, формуванню яскравих образів персонажів.

Фразеологічні одиниці є важливим засобом досягнення ефективної комунікації, точності, виразності та культури спілкування. Вони сприяють розширенню можливостей мови та впливають на її культурний та комунікативний аспекти, роблячи мовлення більш насиченим та глибоким.

У романі Марії Дзюби «Укриті небом» фразеологічні одиниці відіграють важливу роль, надаючи експресивності мовленню персонажів твору. Аналізовані фраземи змальовують характери персонажів твору, увиразнюють діалоги селян, тим самим сприяючи формуванню семантичних топіків у тексті.

ВИСНОВКИ

Фразеологічний склад мови – невичерпне джерело народної мудрості, яке відбиває історію народу, його почуття, вірування та побут, що й зумовлює інтерес учених до цієї групи мовних величин.

У нашому дослідженні використано такі терміни на позначення стійкого виразу: *фразеологічна одиниця, фразеологізм, фразема*; усі вони означають *надслівну, семантично цілісну, відносно стійку одиницю, яка виконує насамперед характеризувально–номінативну функцію.*

У досліджуваному тексті нами виявлено 496 фразеологічних одиниць, із яких: 293 – зафіксовано у Словнику фразеологізмів української мови (190 – традиційні, 103 – трансформовані); 30 – авторські метафорично-образні вислови, 173 – паремії.

Функціонуючи в художньому тексті, фразеологічні одиниці сприяють формуванню його образності, виконують підсилувальну роль у плані

зображення характерів, репрезентують культуру народу, вербалізовану в ньому, є значущими виразниками мовної і концептуальної картин світу персонажів.

Фразеологізм у тексті може зазнавати різних структурно-семантичних змін, однією з найпоширеніших у досліджуваному романі є трансформація – стилістичний засіб, за допомогою якого автор розширює, видозмінює семантику традиційних фразеологічних одиниць.

Трансформовані фрази надають тексту додаткового стилістичного колориту, експресивного наповнення, нових семантичних відтінків та активізують сприйняття зображуваного загалом. Найпоширенішим способом трансформації фразеологізмів є заміна їхнього компонентного складу: *Аби вас із корінням вирвало з лиця світу без моєї голови!* [15, с. 107] – пор.: *змести з лиця землі* – ‘знищити, розгромити, знешкодити’ [25, с. 267]. Через трансформацію фразеологічних одиниць розкривається ідіостиль письменниці.

Роман Марії Дзюби «Укриті небом» - це твір про життя післявоєнного галицького села, тому умотивованим є те, що письменниця використала одиниці, які мають риси літературної і діалектної фразеології: *через горнець і вогонь з водою зживаються* [15, с. 176].

Проведене дослідження засвідчило: у романі «Укриті небом» авторкою використано такі тематичні групи фразеологічних одиниць (традиційні, трансформовані, авторські метафорично-образні вислови) на позначення:

- 1) дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь–ким, будь–чим (*втратити розум, як бритвою ріже, перехрестити кулаком межі очі*);
- 2) фізично–емоційного стану особи (*змінитися на лиці, ковтати гіркі сльози, якби щура закусив*);
- 3) якості, ознаки, стану предмета, явища, дії (*як кіт наплакав, до кінця своїх днів, аж душа коцюбне*);

- 4) періоду, часу, місця, кількості (*за тридев'ять земель, по сьоме коліно, як повинню цурпалків*);
- 5) мовленнєвої та мисленнєвої діяльності (*давати волю язикові, відкривати хавку, облизувати плечі*);
- 6) характеристики, властивості та якості людини (*не до душі, як прибиті мокрим міхом, хоч до кошари заганняй*);
- 7) зовнішнього вигляду людини (*з іншого тіста, хоч образи малюй, як пасочка*);
- 8) абстрактного явища (*земля і небо, нема ради*);
- 9) місця людини у суспільстві та позначення спорідненості між людьми (*велике цабе*);
- 10) лайливих слів, прокльонів та іронії (*цур з ними*).

Серед виділених найбільш поширеною за обсягом є тематична група на позначення поведінки, дій, вчинків людини, діяльності у стосунках з будь-ким чи будь-чим.

Важливими у тексті є і фраземи на позначення фізично-емоційного стану особи, оскільки вони допомагають краще зрозуміти душевний стан героїв твору, особливості їх поведінки, вчинків. Окремий фразеологічний сегмент – танатологічні фразеологізми: *душа розпроцалася з тілом, поїхати одразу на той світ* та ін.

Твір Марії Дзюби містить розгалужену систему фразем із соматизмами, що семантично спрямовані на образну характеристику особи. Вони позначають характер (*слабий на голову*), фізичний стан (*стояти одною ногою на тім світі*), дії людини (*вмити руки*). У тексті роману помітно виділяється найбільш численне фразеологічне гніздо з компонентом *око*: *Скільки ти будеш мені колоти нею очі, я ж тобі сказав учора, що по всьому, значить, по всьому* [15, с. 76]; *Іван витріщив на Катерину очі, як баран на нові ворота* [15, с. 77].

Фразеологізми з компонентом *серце* використані для передачі складності почуттів: *Сумління ламало йому брови, сіпало серце* [15, с. 21]; *Соколюк підняв із землі сапку і з важким серцем покинув сина* [15, с. 126].

Оскільки в роботі фразеологія розглядається в широкому розумінні, нами виокремлено й паремії, які письменниця використовує для надання колоритності мовленню героїв, для засвідчення рис народної моралі: *думкою дістанеш далі, як очима, винесеш більше, ніж плечима; що має бути, того не минути; своя ноша не важка* та ін.

У досліджуваному тексті фразеологічні одиниці виконують такі основні функції:

- 1) оцінну: *як прибиті мокрим міхом* – ‘недоумкуваті, чудні або дивні (про людей)’ [2, с. 557]: *Якісь ті родичі у нього, як прибиті мокрим міхом* [1, с. 102];
- 2) емоційно–експресивну: *не знаходити собі місця* – ‘бути дуже схвильованим, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій’ [2, с. 270]: *Федючка не шукала собі роботи, бо її огортав такий неспокій, що не знаходила собі місця в хаті* [1, с. 223];
- 3) функцію портретної характеристики: *як нова копійка* – ‘чепурний, охайно одягнений, чистий’ [2, с. 307]: *А Галина, якби ти виділа, вже як нова копійка* [1, с. 138];
- 4) функцію мовної характеристики персонажів.

У роботі окремо виділено комунікативно-прагматичні функції:

- 1) функцію привернення уваги адресата;
- 2) функцію виділення комунікативно значущих елементів;
- 3) функцію компресії інформації.

Основними аспектами адресантно-адресатних стосунків є взаємодія та залучення адресата, адаптація до адресата, емоційне співпереживання, довіра та авторитет, зворотний зв'язок.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати: фразеологічні одиниці легко пристосовуються до потреб комунікативної ситуації, яка породжує різноманітні прагматичні компонентні значення, що деталізуються й уточнюються відповідно до інтенцій комунікантів, використовуваних ними комунікативних стратегій і тактик. Умотивоване, доречне використання фразеологічних одиниць у мовленні сприяє взаєморозумінню мовців і збагачує мову, допомагає уникнути конфронтаційності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків: Вища школа, 1983. 137 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 133 с.
3. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови: навчальний посібник: у 2 ч. Чернівці, 1970–1971. Ч. 1. 63 с. ; Ч. 2. 90 с.
4. Бановська Д.К. Паремії як засіб створення національного колориту в романі Марії Дзюби «Укриті небом» // Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець–Подільського національного університету Імені Івана Огієнка.– 2018.– Вип. 12.– С. 148–149
5. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови. Івано–Франківськ: Лілея–НВ, 2017. 175 с.
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник – К.: Видавничий центр «Академія». 2004. – 344 с.

7. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
8. Берегуля М.Т. Функціонування фразеологізмів у романі Петра Шекерика-Доникова «Дідо Иванчік». Дипломна робота. Чернівці, 2021. 93 с.
9. Беркешук І.С. Лінгвокультурний аспект роману Марії Дзюби «Укриті небом» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Книги-XXI – 2022.– Вип. 21.– С. 253–254
10. Беркешук І.С. Локальні субстантиви творчості Марії Дзюби // In The IX International Science Conference «Problems and tasks of modern science and practice», November 15–17, Bordeaux, France. 538 p. (p. 371).
11. Білоноженко В.М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. К.: Наук. думка, 1989. 154 с.
12. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. С. 324.
13. Гнатюк І. С. Основні фактори розвитку та переосмислення фразеологічних значень // Семасіологія і словотвір. Київ, 1989. С. 67–70.
14. Грещук В.В. Лексичні діалектизми у романі Марії Дзюби «Укриті небом». // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – 2015. – №44. – С. 8–12.
15. Дзюба М.В. Укриті небом / Дзюба Марія. – Івано–Франківськ : Типовіт, 2003. – 240 с.
16. Денисенко С.Н. Відображення фразеологічної картини світу в семантиці фразеологізмів / С. Н. Денисенко // Актуальні питання фразеології : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун–т ім. Т. Г. Шевченка, 2011. – Вип. 2. – С. 5–11.

- 17.Житар І.В., Краєвська Г.П. Вживання фразеологічних одиниць у мовленнєвих ситуаціях: історично–прагматичний аспект. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2011. – Вип. 59-1.
- 18.Есей для Марії. // Євген Баран: в епіцентрі книжкових подій / – Івано–Франківськ, 2016. – С. 30–31.
- 19.Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. Харків: Око, 1996.
- 20.Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр – Академія, 2006.
- 21.Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.– К.: Видавничий центр “Академія”, 2001.
- 22.Мерзлікіна О. В. Комунікативно–прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх творах (на матеріалі творів М. Сервантеса): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / О. В. Мерзлікіна. К., 2001. 20 с.
- 23.Процюк С.В. «Сільський» роман для масового читача / Процюк Степан // Укриті небом / Марія Дзюба. – Івано–Франківськ : Типовіт, 2003. – С. 5–6.
- 24.Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ: Наук. думка, 1973. 279 с.
- 25.Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
- 26.Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів, 2018. 45 с.
- 27.Стовбур Л.М. Стилiстична роль паремiй у романi Марiї Дзюби «Укритi небом». International scientific and practical conference. RESEARCH OF

DIFFERENT DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PHILOLOGICAL SCIENCES IN UKRAINE AND EU September 20–21, 2019, с. 67–70

28. Тимощук Н. П. Конотація фразеологізмів на рівні мови та мовлення / Н. П. Тимощук // Вісник Житомирського державного університету. 2009. - №48. - С. 151–154
29. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. Київ: Рад. школа, 1988. 278 с.
30. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови.– К.: Освіта, 1998. – 224 с.
31. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.
32. Українська мова: Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: «Українська енциклопедія» ім. Бажана М. П., 2004. – 824 с.
33. Устенко Л. Ф. // Особливості функціонування фразеологічних одиниць у різних стилях української мови. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки 1 (2011): с. 40–44.
34. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1993. 984 с.
35. Хайдарі Н.І. Проблема розпізнання та виокремлення фразеологізмів у тексті. Закарпатські філологічні студії. 2018.- Вип. 5. Т. 2. - С. 82–86.
36. Школяренко В. І. Актуальні питання сучасної лінгвістики: порівняльно–історичний, лінгвокультурологічний і комунікативно–прагматичний аспекти: методичний посібник. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – 126 с.
37. Ющук І. Українська мова. Київ: Либідь, 2004. 640 с.

38.Яцьків М. Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2021. 244 с.